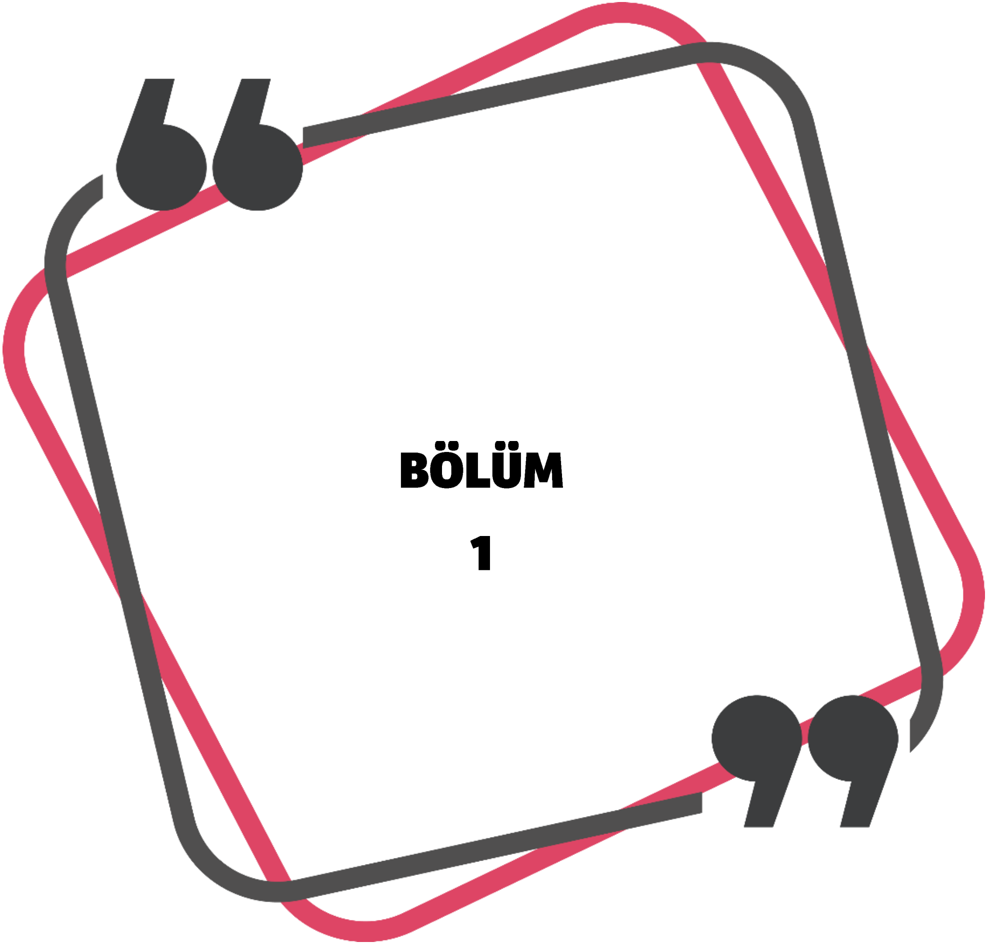

BÖLÜM
1

ISBN: 978-625-6971-47-9

HİCAZ EKOLÜ MÜZİĞİN İLK YÜZYILI

Doç. Dr. Recep USLU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi STMF Türk Mûsikisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-3849-2982

Fück'ün yazılarında kullandığı Hicaz Ekolü'nün kastettiği anlam İslâm'ın doğuşundan sonraki Hicaz'da başlayan gına müziği yapan mugannilerin oluşturduğu müzik ekolüdür. Hicri ilk yüzyılda kendilerini gösteren öncü mugannilere böyle bir terimin kullanılmasının bir sebebi vardır. İlk bir asırlık sürede yetişen ve ünlenen mugannilerin Arap olmaması, çeşitli milletlerden, özellikle "mevali" sınıfından olmaları nedeniyle seçilen bu terim bilinçli ve bilimsel bir tercih olmuştur. 1929 yılında *The History of Arabian Music* adlı eserini yazan H.G.Farmer'ın kullandığı ulusçuluğu çağrıştıran, ansiklopedi maddesindeki "Old Arabian Period" (: Eski Arap Dönemi) ifadesinden daha bilimsel bir yaklaşım olduğu açıktır. Biz de bu terimi tercih ediyoruz.

Bu makalenin problem cümlesi bazı araştırmalarda Hicaz Ekolü mugannilerinden "Tuveys İslâm'ın ilk mugannisidir" (Farmer, 1929: 52), "Hz.Osman'ın hilafetinde şöhrete ulaşmıştı" denildikten sonra bazı araştırmalarda ise "Hz.Ali Döneminde şarkı okumaya başlamıştı" gibi çelişkili ifadelerin yanında, daha önce hayatını incelediğim İbn Süreyc'in Tuveys'in öğrencisi olduğu (Farmer, 1929: 53) iddiasıdır. Buna benzer iddialar Fück'ün yazdığı ansiklopedi maddelerinde de görülmüştür. Bu çelişki ve iddiaların kaynağı olan *el-Egânî*'de (Farmer, 1929: 52) verilen bilgilerin kronolojik ve müzik üretimlerinin sayısal araştırması yapılarak gerçekliğinin sorgulanmamış olmasının müzikolojik bir problem olduğu varsayılmıştır. Ancak makalenin konusu, *el-Egânî*'nin içerdiği 300 yıllık bilginin tamamını incelemek bu makaleyi aşacağından, iddiaların temelini oluşturan İbn Süreyc ve Tuveys'in de içinde bulunduğu varsayılan ilk 100 yıllık gına sürecindeki birinci kuşak Hicaz Ekolü mugannileri ve onlara bağlı olarak gına söyleyiş tavrının devamını sağlayan ikinci kuşak mugannilerle sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan bir bildiride İbn Süreyc'in Hicaz Ekolünün öncüsü olabileceği iddia edilmektedir. Böylece ortaya konacak bilgiler ve tespitlerle Tuveys'in mi, İbn Süreyc'in mi, Hicaz mugannilerinin öncüsü olup olamayacağı konusunda daha sağlıklı bir sonuç ileri sürülebilecektir.

Bu makalede nitel araştırma yöntemi kullanılacak ve bir taraftan Türk müziği tarihi araştırmaları içinde yer almamış bir konu olan Hicaz Ekolü Müziğin özellikle, İslâm'ın doğuşundan itibaren ilk yüzyıl içinde yetişen mugannileri ve bu muganniler arasındaki bestecilik değerleri üzerinden elde edilen bilgiler ve değerlendirmeler verilecektir. Bu değerlendirmelerin sağlıklı sonuçlanması için mugannilerin besteleri üzerinde, nitel araştırma yöntemlerinden olan tarihsel kronoloji ve istatistik yöntemleri de kullanılmıştır. Tarihi bilgilerden çok az bir kısmının Yılmaz Öztuna'nın Arap Musikisi maddesinde verilmiş olmakla birlikte, verdiği bilgiler H.G.Farmer'ın etkisiyle yapılan değerlendirmelerden oluşmakta olduğu yeri geldikçe belirtilecektir. Bu konuda Türkiye'de yapılmış en geniş araştırma Mustafa Kılıçlı'nın ders notlarından yayınlanan Sadrulislam'ı ve G.Sawa'nın araştırmaları mutlaka dikkate alınması gereken önemli çalışmalardır.

İsfahânî'nin eserini incelerken dikkate aldığımız bazı hususları metodoloji gereği burada belirtmek gerekmektedir. İsfahânî'nin aktarım verilerine eğildiğimizde çoğunlukla karşımıza çıkan "ahsen" (en iyisi, en güzeli) teriminin veya gramer terimi ile "efdal, ef'al" kalıbının kullanıldığı görülmekte ve Türkçeye çevirirken cümleye sözlüklerde görülen "en iyisi, en güzeli" anlamı yüklenmektedir. Bu tür cümleleri çevirirken öncelikle bütün dönemi değil, bulunduğu ortamın bulunduğu zaman diliminin veya ravinin bildikleri içinde "en iyisi" gibi anlamak, hatta çoğu zaman abartı olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu yaklaşımla, her ne kadar her zaman abartıyı tespit edebilmek zor olmakla birlikte, "ahsen, ahzek" kelimelerinin bu gerçeği bilerek daha doğru ifadeyle Türkçeye çevrilmesini ve metinlerin doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.

İsfahânî'nin aktarım verilerinde zaman zaman karşımıza çıkan "ahsen" kelimesinin/ teriminin abartı olabileceği ancak bu makalede yapıldığı gibi didaktik incelemeyle anlaşılabilmektedir. Bu araştırmada besteci mugannilerin bestelerinin sayılarını tespit için, Farmer veya Sawa'nın kaçındıkları bütün ciltleri taramak gibi zor bir yöntem uygulanmış, elde edilen bestelerin sayısal verileri kimin "ahsen" yani daha iyi muganni olduğunu tespit etmeyi sağlamıştır.

Metodoloji gereği belirtmemiz gereken bir diğer husus mugannilerin bestelerindeki sayısal tespitler bu makalede ilk defa verilmektedir. Kılıçlı ve Sawa'nın araştırmalarında bulunmayan bu sayısal tespitlerin yapıldığı sayfa verileri İsfahânî'nin yayınlanan eserindeki fihrist ciltlerinde de yer almamaktadır. *el-Egânî*'nin ciltleri tek tek taranarak tespit edilmiştir. Fakat bestesinin miktarı tespit edilen her mugannının bestelerini makalede ilgili yerlerde ayrı ayrı listelemek, makalenin hacmini arttıracağından makalede gınaları listelemek yerine, tespit edilen bestelenmiş savtların *el-Egânî*'nin (2008) baskısındaki cilt ve sayfaları gösterilmek suretiyle oluşturulan gına kaynakları, bu araştırmanın kaynakçasında verilmiştir. Mesela bahsedilen Tuveys'in tespit edilen bestelerinin tamamı kay-

ISBN: 978-625-6971-47-9

nakçada "Tuveys'in Besteleri:" başlığı altında İsfahânî'deki ilgili sayfalar belirtilerek yer almaktadır. Ansiklopedi ve araştırmacıların yanlışlarını tekrar etmemek için mugannilerin bestecilik kudretlerini anlamak amacıyla diğer önemli mugannilerin gınaları da aynı şekilde tespit edilmiş, ilgili sayfalara kaynakçada yer verilmiştir. Böylece makalenin kaynakçasında hem tespitler delillendirilmiş hem de daha sonra konu hakkında araştırma yapacaklara mugannilerin gınaları için özel bir fihrist hazırlanmış olmaktadır.

Makale Hicaz bölgesinde ve hicri ilk yüz yıl, yaklaşık 20'den fazla tam güneş tutulmasının yaşandığı miladi 622-722 yıllarında yetişen muganniler ve bu muganniler arasında ilk öncünün kim olabileceği konusunu araştırmak ile sınırlıdır. Makalenin amacı da başlıkta olduğu gibi Hicaz Ekolü'nün öncülerini, eğer mümkünse bu öncüler arasında en önemli ve ilk öncü besteciyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Alt problem olarak öncelikle öncü olabilecek kişilerin çağdaşları olan mugannilerin hayatları ve bestecilik kudretleri tespit edilmeye çalışmıştır. Bunun için makalede birkaç karşılaştırmalı tarih değerlendirme yöntemi uygulanmıştır: 1-Doğum tarihlerine göre yapılan karşılaştırmalı değerlendirme, 2-Beste adetlerine göre karşılaştırarak değerlendirme, 3-Yaşam şartlarına göre karşılaştırarak değerlendirme. Böylece *el-Egânî*'deki verilerden tarihi yöntemlerle sağlıklı bir sonuç çıkacağı varsayılmaktadır.

Hicaz'da Yüzyılın Önemi

Burada bahsedilecek olan Hicaz bölgesinin Mekke ve Medine'den oluştuğunu, kastedilen yüzyılın ise hicri ilk yüzyıl olduğunu, miladi olarak 622-722 yılları arası olduğunu belirtelim. Bu yüzyıl içinde Arap toplumunda hızlı bir kültürel değişim içinde olduğu araştırmacılar tarafından genellikle kabul edilir.

İslâmiyetin doğuşunun gerçekleştiği Hicaz bölgesi insanları, yani Araplar, birer bedevi yani çölde yaşayan köylüler, az oranda şehirli iken, Hz.Peygamber'in getirdiği yeni bir din olan İslâm ile tanıştılar. Önceleri benimsememiş olsalar da, bir süre sonra kendilerini İslâm Dinini savunanlar arasında buldular. İslâm'ı benimsemiş veya tam olarak özümsememiş Araplar, yeni esir edilip Hicaz'a getirilen farklı kültürlere sahip insanlarla birlikte kendilerini kültürel ve siyasi çekişmeler içinde buldular. Araplar, destek aldıkları mevalilerle birlikte, İslâm'ın hakimiyet ve adaleti için Hicaz'dan, bütün Arabistan'a, daha sonra Mısır, Suriye, Irak, İran, Azerbaycan, Horasan, Hindistan sınırlarına kadar genişleyen bir bölgenin hakimi oldular. Bu hızlı genişlemenin sonunda Hicaz'a getirilen köleler, çok kısa bir süre sonra kalabalık hür Mevaliler sınıfını oluşturdular. Hz.Ömer'in (ö.23/644) devlet idaresinde Divan kültürünü benimsemesi, diğer kültürlerden beslenmenin önünü açtı ve hem elde edilen yeni topraklarda yaşayanların hem de mevalilerin taşıdıkları kültürlerin etkileri Hicaz'da hızla görülmeye başladı.

Araplar kültür değişimini ilk yaşadıkları Hz.Ömer'in Farslı bir köle tarafından öldürülmesinin ardından, Hz.Osman (ö.35/656) zamanında daha fazla kültür değişimi yaşamaya başladılar. Hicaz'ın yeni nesil Arapları, kağıda yazıdan sokak oyunlarına, yeme alışkanlıklarından müziğe, eğlenceden oyuna, gezintiden giyim alışkanlıklarına kadar yabancı kültürden etkilendiler. Düşünce dünyalarında da büyük değişiklikler yaşandığını İslâm Dininin özünü korumak için yapılan sahabe ve öğrencilerinin tefsir, hadis, fıkıh çalışmalarından anlıyoruz.

Müzik hakkında sıkça kullanılan kaynaklardan araştırmalara taşınan çelişkili ifadeler konunun araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Mesela Mes'udi "I.Yezid (680-683) zamanına kadar Mekke ve Medine'de müzik ciddi anlamda başlamamıştı" (Mesudi'den Farmer, 1929: 68) der, oysa gerçekte Hz.Osman ve Muaviye zamanına kadar uzanan önemli oranda gına-muganni rivayetleri var. Diğer bazı kaynaklarda "Araplarda gınadan önce huda vardı" (Tokay, 2015: 92, 121) yani "Araplar Cahiliye Döneminde nasb ve huda denilen iki müzikal türden başka bir şey bilmezlerdi; nasb ve huda gınadan öncedir (Mesudi, 1965: c.4, s.133)" gibi ifadelerin sonrasında ilk huda ve gına söyleyenler, ilk çalgılar hakkında Cahiliye Dönemine ait anlattıkları ilk ifadeleriyle çelişki oluşturmaktadır. Kaynaklarda yer alan türlü çelişkili bilgiler, günümüz araştırmacılarını da çelişkiye düşürmektedir. Bu çelişkili aktarımların kaynakları genellikle birbirlerini tanıdıkları anlaşılan Fars asıllı İshak el-Mevsıli, Fars asıllı İbn Hurdazbih (ö.280/893), Mufaddal b.Seleme (ö.300/913) ve Mesudi'den (ö.345/956) oluşmaktadır. İshak el-Mevsıli ve İbn Hurdazbih, *el-Egânî*'nin de kaynakları arasındadır. Kendilerinden başka kaynaklar tarafından desteklenmeyen ve Cahiliye Döneminden yaklaşık 250-300 yıl sonra yazılmış bu kaynaklardaki çelişkili ifadeler Hicaz'ın ilk yüzyılını kronolojik olarak araştırmanın önemine işaret etmektedir.

Müzik tarihlerine baktığımızda Farmer'ın Cahiliye dönemini öne aldığı ve Cahiliye dönemi de dahil bazı sorulara net cevap veremediği görülür. Mesela kiran ve ud sazı aynı çalgı mıdır (Farmer, 1929: 15), bu çalgılar Cahiliye Dönemi Hicaz'ında biliniyor muydu, niçin İbn Süreyc dört halife döneminin içinde değil de Emeviler döneminde anılmış bir mugannidir gibi bir çok soru cevapsızdır. Hâzin Abbûd (2004) tarafından Arapça yazılan Cahiliye Döneminden XX.yüzyıla Araplarda gına ve müzik tarihine İbrahim el-Mehdi (ö.224/839) ile başlanmış, daha sonra İbrahim el-Mevsili, İbn Cami'den sonra İbn Süreyc ile devam edilmiştir. Abbûd müzik tarihine müziği teşvik eden bestekar bir halife ile başlamayı tercih etmiştir. Oysa hakkında yapılan bir bildiride İbn Süreyc'in Hicaz ekolü içinde (Uslu, 2023b) bu kişilerden çok daha öncelikli olduğu iddia edilmektedir. Müzik tarihi açısından hem konunun araştırılması hem de İslâmi Dönem müzik tarihine nereden ve kimden başlanması gerektiğine dair soruya Hicaz'ın İlk Yüzyılı hakkındaki araştırma bir yol gösterecektir diye umit edilmektedir.

ISBN: 978-625-6971-47-9

Hicaz'da İlk Muganniler

Hicaz'da gına kültürünün yeni bir kültür gelişmesi olduğu, gına söylemenin daha eski olmadığı, Cahiliye Döneminde şiir söylemeyi ve insan sesi dinlemeyi tercih ettikleri, çalgıya dayalı zengin bir müzik kültürleri olmadığı tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Bu konu "Hicaz'da Çalgılar" başlığı altında açıklanacaktır.

Bu araştırmadaki konumuz müzik alanıyla sınırlı olduğu için, her ne kadar diğer alanlarla etkileşim halinde olsa da, müzikteki gelişmeleri belirlemeye çalışacağız. Bu konuda öncü çalışmalardan birine sahip olan H.G.Farmer'ın (1929) çalışmasını burada anmamız gerekecek. Daha sonraki bir çok araştırmacı onun çalışmasından yararlanmışlardır ve hala da yararlanmaya devam etmektedirler. Bu etkiyi hissettiren XXI.yüzyılda bu konuları araştıran nadir araştırmacılardan biri olan George Sawa'nın araştırmaları bize önemli oranda yardımcı olmuştur. Farmer'ın çalışması zamanın siyasi akımlarından ulusçuluk etkisiyle yazılmış bir araştırma olduğundan, aynı kaynaklar kullanmak zorunda olunsa da, bu çalışmada ondan farklı olarak kaynaklar ve araştırmalara eleştirel bir yaklaşım sergilemenin sonuçları yer alacaktır.

Konunun en çarpıcı yegane kaynağı İsfahânî'nin yazım tarihi tarafımızdan 925 olarak tespit edilen *Kitabu'l-Egânî*'sidir. XIX.yüzyılda ilk baskısı yapıldıktan sonra, XX.yüzyılda 24 cilt olarak bir kaç kez basılmıştır. Kitabın çelişkili bilgiler vermesi, önceleri sözlü tarih çalışması gibi değerlendirilmiş ise de, aslında rivayet zincirlerini verdiği sözlü tarih yanında saray kütüphanesindeki birçok yazmadan yararlanmış olduğu Fuat Sezgin'in dikkat çeken makalesinden itibaren anlaşılmıştır. Eleştiriler göz önünde bulundurularak Kitabu'l-Egani tarandığı zaman elde edilen veriler sonucu ilk 100 yıl içinde Hicaz Ekolü'nün oluşturan muganni sanatçılardan tespit edilenler alfabetik sırayla şu şekildedir:

Ahmed Nusaybî (ö.85/704?); Budeyh el-Melih (ö.96/714?); Garîz (ö.98/717?); Habbâbe (ö.105/723?); Huneyn el-Hiri (ö.110/728?); İbn Miscah (ö.96/715); İbn Süreyc (ö.98/716); Ka'b b.Cuhayl (ö.65/684?); Raika (ö.70?/690); Saib Hasîr (d.23/643?-ö.63/683); Tuveys (ö.92/711). Görüldüğü üzere ölüm tarihleri izlendiğinde hicri olarak Saib Hasir'in ölüm tarihi 63/683 ile Habbabe'nin ölüm tarihi 105/723 arasında ismi bilinen dokuz kişiyi ilk adı bilinen muganniler olarak kabul edebiliriz.

Yukarıdaki liste ilk 100 yıl içinde ölüm tarihleri olduğu düşünülen mugannilerden oluşmaktadır. Farmer'ın çalışmasında böyle bir liste yer almamaktadır. Buna ilk 100 yılın içinde taklit yöntemiyle de olsa eğitim gördüğü ve daha sonraki süreçte gına ekolünde muganniliği devam ettirdikleri anlaşılan, ilk 100 yıldan sonra ölen mugannileri ekleyebiliriz, yine alfabetik sırayla: Azzetülmeyla (ö.120/738?); Burdan (ö.145/762?); Cemile (ö.125/743?); Ebcer (ö.126/744?);

Eş'ab (ö.154/771?); Huleyde (ö.126/744?); İbn Âişe (ö.125/743?); İbn Muhriz (ö.139/757?); Ma'bed (ö.126/744?); Mâlik (ö.140/757?); Neşid Farisi (d.40/660-ö.133/750?); Said Huzeli (ö.126/744?); Sellâme (ö.130/748?); Tezcanoğlu (ö.140/757?). Bu liste sayesinde birinci 100 yıldan ikinci 100 yıla müzik bilgisi taşıyabilecek olan, yani birinci yüzyılda doğmuş, erişkin yaşa gelmiş ve ikinci 100 yılda ölmüş mugannilerden 15 kişiyi tespit edebiliyoruz. Burada tespit edilenler ikinci 100 yılda ölenler değil, ilk yüzyıldan ikinci yüzyıla gına taşıyabilecek olanlardan oluştuğunu tekrar edelim. Öünkü ikinci 100 yılda yetişmiş başka mugannilerin de var olduğunu fakat konumuzun dışında kaldıkları tahmin edildikleri için buradaki listede bulunmuyorlar.

Görüldüğü üzere her iki listedeki ölüm tarihleri izlendiğinde hicri olarak ilk ölüm tarihi bilinen Saib Hasir'den (ö.63/683) sonuncu olan Eş'ab'ın (ö.154//771?) ölümüne kadar, bu yıllar arasında Hicaz Gına Ekolü içinde öncelikli birinci ve ikinci kuşak diyebileceğimiz isimler olarak, birinci kuşaktan dokuz, ikinci kuşaktan on beş kişi olmak üzere toplam 24 kişi vardır (Diğerleri üçüncü kuşak olarak ayrılmaktadırlar). Bütün bu kişiler üzerinde tek tek eğilmek araştırmanın sınırlarını aşmak olacaktır. Ancak bir fikir vermesi açısından biraz sonra ilk 100 yıl içindeki birinci kuşak öncülerden bahsedilirken, daha sonrakilerle olan öğretmen-öğrenci ilişkisine ışık tutmak amacıyla, ikinci kuşaktan isimler öğrenci olarak anılacaktır.

Ölüm tarihleri Zirikli'nin *el-A'lam* (2002) ansiklopedisindeki veriler göz önünde bulundurulmuş, bazıları üzerinde özel çalışmalar yapılmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Gınada Etkileşimli Eğitim ve İlkler

Gına eğitiminden kastımız, günümüzdeki gibi kuramsal ve kurumsal değil elbette. Kuramsal veya doğrudan müzik amaçlı kurum eğitimi olmadığını düşündüğüm, olduğunda dair herhangi bir delil olmadığı için "etkileşimli eğitim" terimini kullandım. Muhtemelen bir kısmı usta-çırak, çoğunluğu kulaktan dinleyerek kendilerini etkileşim sonucu eğitmiş oldukları düşünülmelidir. Yapılan araştırmada bazıları arasında usta-çırak-kulaktan eğitim tarzında bir müzik eğitiminden söz edilebileceği anlaşılmaktadır. Bestelenen müzikleri söyleyen muganniler bir süre sonra kendileri de taklit yoluyla/ çeşitleme besteler yaparak kendilerini geliştirdiler. Geriye kaldı bestelerin aktarımı konusu. Ancak bestelerin aktarımı konusundan önce ilk 100 yılda adı bilinen yedi muganninin hayatı hakkında bilinenlere ve bestelerinin sayısal miktarlarına bir bakalım:

Ahmed Nusaybi/ Nasbî veya Hemedanî/ (d.25/646-ö.85/704); Mevalidendir. Tam adı Ahmed b.Usame el-Hemedanî (İsfahânî, 2008, c.6, s.26), tahminen

ISBN: 978-625-6971-47-9

25/646 yılında doğdu. Aslen Hemedanlı oluşu Arap olmadığına, Arapçayı iyi derecede bilmesi Medine'de yetiştiğine işaret etmektedir. Mugannileri dinlemeye Abdullah b.Cafer'in (ö.80/700) evine uğrayanlardandı. Medine'den ayrılıp 50/670 yılında Kufe'ye Ubeydullah b.Ziyad'a (ö.67/686) katıldı. Ona Arapça ve edebiyat dersleri vermek için gidip danışmanlığını yaptı. Ubeydullah'ın ölümünden sonra hizmetine girdiği Abdurrahman İbnü'l-Eş'as'ın (ö.85/704) isyanına karıştı ve öldürüldü. Nasbi denilmesini, Cahiliye döneminin müzik söyleyiş biçimi olan "nasb" türünde besteler yapmasına bağlayanlar olmuşsa da, İsfahânî'de (2008: c.6, s.26, 28, 50; c.16, s.256) yer alan birkaç bestesinden bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. İsfahânî (2008: c.6, s.50) az sayıda bestelerinde sakilevvel, hafif sakil ve sakilsani ikalarından başkasını kullanmadığını belirtir (Bk.Kaynakça: Ahmed Nusaybi'nin Besteleri). İsfahânî'nin bildirdiğine göre Cahza Ahmed b.Cafer el-Bermeki'nin (ö.324/936), onun ölümünden 250 yıl sonra yazdığı Kitabu't-tanburiyyin adlı eserinde onu İslâm'da ilk tanbur çalan kişi olarak anmış olsa da tambur çalıp çalmadığı net değildir.

Budeyh el-Melih (d.15/637-ö.96/714); Mevalidendir. Medine'de Abdullah b.Cafer'in (d.1/622-ö.80/700) mevlasıdır. Hicri 15/637 yıllarında doğmuş olabilir. Muaviye ve Abdülmelik b.Mervan'ın (salt.65/685-86/705) dinlediği mugannilerden biridir. Medine'de ölmüştür. Tuveys ayarında bir şarkıcı olduğu tanımı yapılmıştır. İsfahânî'nin *el-Egânî*'sinde (2008: c.1, 135; c.9, s. 58; c.15, s.118, 119) şiirlerinin hepsini İbn Süreyc'in de bestelediği toplam üç (3) bestesi kaydedilmiştir.

Garîz (d.33/653-ö.98/717?); Mevalidendir. Asıl adı Abdülmelik, Berberi-Yahudi asıllı idi (İsfahânî, 2008: c.2, s.235; c.3, s.80). 33/653-40/ yılları arasında doğduğu sanılmaktadır. İlk mesleği terzilik olup Medine'de Sukeyne'nin hizmetinde idi (İsfahânî, 2008: c.2, s.235). 67/686 yılında tanıştığı İbn Süreyc'ten ağıtçılık, gına ve ud eğitimi aldı, İsfahânî bunu belirtir. Muhannes olduğu anılan kişilerdendir. Gariz, kısa zamanda neşeli muganniIikte ünlendi. Ud ve def çaldığı belirtilir. 96/714 yılında muhannesliği sebebiyle Medine'den Yemen'e sürülmüş, orada 98/717 yılında ölmüştür. Gariz'in besteleri hakkında müstakil kitaplar yazılmıştır. Bir kısmı İbn Süreyc'in kullandığı şiirlerle ortak olmak üzere Gariz'in İsfahânî'de kayıtlı 170 kadar bestesi vardır (Bk.Kaynakça: Gariz'in Besteleri).

Habbâbe (d.-80/709-ö.105/723); Köle cariyedir. Medine'de, 80/709 yılında doğduğu sanılmaktadır. Asıl adı Âliye'dir. Medine'de İbn Rumame denilen bir esir tüccarı tarafından Kur'an yanında Arapça ve şiir eğitimi alması sağlandı. Habbabe, şiir eğitimi sırasında, şairlerin uğrak yeri Cemile'nin Medine'deki ünlü bahçeli evinde İbn Süreyc dışında İbn Muhriz ve benzerlerinden gına söyleme eğitimi aldı ve muganni olarak ünlendi. Ud çaldığı belirtilir. Yezid tarafından satın alınan Habbâbe'nin *el-Egânî*'de dört bestesi vardır (Bk.Kaynakça: Habbabe'nin Besteleri).

Huneyn b.Belva' el-Hiri (d.30/650-ö.110/728?); Hireli Hristiyan şarkıcı, kilise mugannisiydi. d.30/650 yılı civarında Hire'de doğduğu sanılmaktadır. Muhtemelen 85/705 yılında Medine'ye davet edilmiş ve Sükeyne'nin evinde İbn Süreyc, Ma'bed ve Garîz ile birlikte konser vermiştir. Ünlü Arap şairlerinin şiirini ve sahabe torunu Ubeydullah b.Abdullah b.Utbe b.Mesud'un (ö.102/721) şiirini bestelediğine bakılırsa, ara sıra Hicaz'a gelmekte ve bestelerini icra etmekte olduğu düşünülmelidir. Ud çaldığı belirtilir. Huneyn'in oğlunun Hicaz'ın dört ünlü mugannisi babam Huneyn, İbn Süreyc, Gariz, Ma'bed idi demiş olması önemli bir veridir. Bestelediği bazı şiirlerin İbn Süreyc'in bestelediklerri ile ortak olduğu görülmektedir. İsfahânî, 40 adet bestesini kaydetmiştir (Bk.Kaynakça: Huneyn Besteleri), ancak Hicaz dışından olduğu unutulmamalıdır.

İbn Miscah (d.12/633- ö.96/715); Mevalidendir. Mekke'de Muttaliboğullarının Habeş asıllıdır. Hicri 12/633 yılında Mekke'de doğdu. Muttaliboğulları mevalisi olarak İbn Süreyc ile birlikte büyüdü, çocukluk arkadaşıydı. Ud çaldığı belirtilir. İsfahânî eserinde <kıyle/deniliyor ki> diyerek, İbn Miscah'ın Şam'a/ Rum'a ve sonra Furs'a yolculuk ettiği ve onların gınasını Arap gınasına uyguladığı aktarır. Farmer dahil günümüzde de birçok araştırmacı, "kıyle (: Deniliyor ki)" ifadesinden anlaşıldığı gibi bilgi değeri olmayan bu dedikoduya dayalı aktarıma değer verirler. Kabe'nin zarar gördüğü duvarları tamir için gelen Hirelilerden gına öğrendiği de aktarılır. İbn Miscah, I.Velid'in (salt.86-96/705-715) zamanında Mekke'de öldü (Fück, 1971: c.3, s.878). İbn Miscah'ın besteleri hakkında kitaplar yazılmıştır. Hammad, onun bestelerinden birini babası İshak'ın *Kitabu İbn Miscah* (İsfahânî, 2008: c.15, s.121) adlı eserinden aktarmıştır. İsfahânî'nin eserinde toplam 40 bestesi kaydedilmiştir (Bk.Kaynakça: İbn Miscah'ın Besteleri). 20 kadar bestesinde şiirlerin ortak olmasına bakılırsa gınada İbn Süreyc'i takip ettiği görülmektedir (Uslu, 2023a).

İbn Süreyc (d.13/634-ö.98/716); Mevalidendir. Mekke'de Muttaliboğullarının Türk asıllıdır (Farmer, 1929: 79; Fück, 1971: 950; Uslu, 2023b). Mekke'de 13/634 yılında doğdu. Küçüklüğünde annesi Raika'dan ağıtçılık (Farmer, İbn Süreyc'in annesi olduğundan bahsetmediği Raika'dan sadece Azzetülmeyla'nın ders aldığı yaşlı kişi olarak bahsetmektedir) öğrendi, daha sonra def çalarak Arap şiirleriyle muganniliğini geliştirdi. Bestecilikten müzikal giderin nasıl olacağını belirleyen ilk ikaları aruzdan aldığı ilhamla altı ikaya uyarladı (belki de adlandırdı). Cahiliye şairlerinin şiirlerini bestelemeye başladı. Hz.Osman (ö.35/656) hilafetinin başlangucu zamanında Hicaz dışında muganniIikle ünlendi adı duyuldu ve Mekke dışında Medine'de ilham kaynağı olarak muganniliğe yönelmelerine sebep oldu. Tuveys bunlardan biridir. Hz.Ali ve Hz.Hüseyin'in (ö.61/684) gibi İslâmi dönem şairlerinin şiirlerini besteledi. Kabe'nin zarar gördüğü duvarları tamir için gelen Hirelilerden gına öğrenmek dışında ayrıca ud öğrendiği için

"İbn Süreyc, Mekke'nin ilk udisi" olarak bilinir. Udun tellerinin adlarını ve ritimle çalım (yani günümüzde pençe denilen) tekniğine uygun ilk düzenini belirledi ve altı ikayı ud üzerine uyguladı. Hz.Hüseyin'in kızı Sükeyne'nin davetiyle Medine'ye göç etti. Orada Sükeyne, Cemile ve Abdullah b. Cafer'in (ö.80/700) evlerinde mugannileri ilk eğiten kişilerden biridir. Hayatında iki defa bestecilik yarışmasına katıldı ve kazandı. Ölümünün gösterildiği II.Yezid (salt.720-724) zamanında ünlü muganni (Farmer, 1929: 63) olduğu rivayeti doğru değildir. Besteleri hakkında kitaplar yazılmıştır. İsfahânî'nin eserinde İbn Süreyc'in toplam 300'den fazla bestesi kaydedilmiştir. Farmer'ın (1929: 53, 54, 78, 79) çıkarımlarına göre Tuveys'ten, Saib Hasir'den, İbn Miscah'dan ders almış; oysa bu araştırma *el-Egânî*'deki rivayetlerin doğru olmadığını göstermektedir. Bu araştırmaya göre ders verdiği, doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği düşünülen kişilerden tespit edilenler, alfabetik sırayla şöyledir: Azzetülmeyla (ö.120/738?); Burdan (ö.145/762?); Cemile (ö.125/743?); Garîz (ö.98/717?); Ebcer (ö.126/744?); Eş'ab (ö.154/771?); Habbabe (ö.105/723); İbn Âişe (ö.125/743?); İbn Muhriz (ö.139/757?); Ka'b b.Cuhayl (ö.65/684?); Ma'bed (ö.126/744?); Mâlik (ö.140/757?); Kızı Esma (ö.?) ve Damadı Said Huzeli (ö.126/744?); Sellâme (ö.130/748?); Tezcanoğlu (ö.140/757?); Tuveys (ö.92/711). Hicaz'da iyi bir gına söylemenin özellikleri sadece İbn Süreyc'ten (Farmer, 1929: 73) aktarılmıştır. Yine "Süreyci" (Sawa 2015: 207) denilen bir gına söyleyiş ekolünden hem İsfahânî'nin çeşitli rivayetlerinde hem de yıllar sonra XIII.yüzyıl yazarlarından Hasan Katib'in Kemalü Edebi'l-Gına (çev.Öncel, 2017: 81, 131, 246) adlı eserinde bahsedilmesi İbn Süreyc'in ilk muganniler içindeki önemini ve öncülüğünü desteklemektedir.

Ka'b b.Cuhayl (ö.65/684?); Hayatı hakkında bilgi verilmemiş olan Ka'b'ın mevaliden olması muhtemeldir. 55/675 yıllarından sonra Mekke'den Medine'ye gelen Ka'b b.Cuhayl, bir şiiri mutkan-gına tarzında okumuş (İsfahânî, 2008: c. 3, s.277) ve Medine'de bu tarz gınanın yaygınlaşmasına öncü olmuştur. Bu ifadeler Mekke'de İbn Süreyc'den ders almış olabileceğine veya hayranlarından biri olabileceğine işaret etmektedir. Hayatı hakkında başka bilgi bilinmemektedir. Muhtemelen Medineli Tuveys'in gınada etkilediği kişilerden biri olabilir.

Raika (m.620-ö.70?/690); Mevalidendir. Mekke'de Muttaliboğulları mevalisidir. Muttaliboğullarının Türk asıllı mevalisi ve Mekke güvenlik görevlisi Süreyc ile evlendi. 15 yaşlarında evlendiği ve ertesi yıl İbn Süreyc'in doğduğu üzerinden hesap yapılırsa hicretten iki yıl önce, miladi 620 yıllarında doğduğu düşünülebilir. İbn Süreyc doğduğu zaman Mekke'de ağıtçılıkla geçim sağlardı. Muganni kaynelerin öncü ustasıydı (İsfahânî, 2008: c.17, s.118). Kocası 60/680 yıllarında öldüğü için oğlu İbn Süreyc ile Medine'ye göç etti ve orada esir/cariye veya mevali kadın mugannilere ağıtçılık dersleri verdi. İsfahânî'nin eserinde herhangi bir bestesi kaydedilmemiştir. Raika'nın Medine'de ders vererek etkilediği

kişilerin Azzetülmeyla (ö.120/738?), Cemile (ö.125/743?) olduğu düşünülmektedir.

Saib Hasîr (d.23/643?-ö.63/683); Medine Mevalisindendir (İsfahânî, 2008: c.8, s.230-234). 23/643 yılında doğmuş olabilir. Muaviye, Yezid b.Muaviye, Abdullah b.Cafer'in önünde gına söylemiştir. Azad olduktan sonra Medine'de yiyecek ticaretiyle uğraşırdı, muganniliği meslek edinenlerden değildi. Medine'nin muhasarası sırasında öldürüldüğü için ölüm tarihi kesin bilinmektedir. Cafer adında bir oğlu olduğu bilinen Saib Hasir'in öldüğünde 40 yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Hicaz Gına Döneminde siyaseten katl edilen ilk mugannidir. İsfahânî'nin *el-Egânî*'sinde toplam dokuz civarında bestesi kaydedilmiştir (Bk.Kaynakça: Saib Hasîr'in Besteleri). İbül-Kelbi'den aktarılan ders alan kişiler anlatısının tam tersine Saib Hasîr'i küçük yaşta dinleyerek etkilenen kişilerden Azzetülmeyla (ö.120/738?), Cemile (ö.125/743?), Ma'bed bilinmektedir.

Tuveys (d.11/632- ö.92/711); Medine'de Mahzumoğulları mevalisidir. Asıl adı İsa (İsfahânî, 2008: c.3, s.22 vd.), Hristiyan asıllıdır. 11/632 yılında doğdu. Annesi ile birlikte Hz.Osman'ın (ö.35/656) hilafetinin sonlarına kadar onun yaşlı annesi Erva'ya bakmakla tanındı. Muhannesliği ile meşhurdu (Farmer, 1929: 52). Yaşlı anne Erva'nın ölümünden sonra, muhtemelen Mekke'den ünü yayılan İbn Süreyc'in muganniliğinden ve Ka'b b.Cuhal'den duyduklarına ilgi göstererek, kulaktan taklit yoluyla def çalarak muganniliğe başladı. Hz.Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru muganni olarak yeni tanınmaya başladığı sırada, muhannesliği sebebiyle Süveyda denilen yere sürüldü ve orada öldü (Farmer, 1929: 53). Sonradan müslüman olduğu kendinden menkuldür. İsfahânî'nin eserinde toplam 14 bestesi kaydedilmiştir (Bk.Kaynakça: Tuveys'in Besteleri). İbn Süreyc'in bestelediği beş şiiri bestelemesi, onu örnek aldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bestelerinde sanıldığı gibi ika zenginliği yoktur. Bazı muhannes mugannilerin yetişmesinde etkili olmuştur.

Burada kısaca hayatları verilen Huneyn dışında her kesin mevaliden olduğu görülmektedir. Birinci kuşak Hicaz mugannilerin tamamı mevalidir. Mevali, Araplara esir düşmüş, esir düştükten sonra hürriyetleri verilmiş Arap asıllı olmayan kişilere denirdi. Bu kişiler arasında

Genellikle İslâm'ın ilk mugannisi olarak söz edilen Tuveys (Farmer, 1929: 52) yerine birinci kuşak mugenniler içinde adı geçen İbn Süreyc'in Hicaz Ekolünün öncüsü olduğu daha önce sunulan bir bildiride (Uslu, 2023b) iddia edilmektedir. Bu iddianın diğer mugannilerle karşılaştırılması gerekmektedir. Bu makalede çağdaşı mugannilerle gerekli karşılaştırma doğum yılı ve hayat kronolojisi, savt bestelerindeki adet sayısı ve adı birlikte anılan diğer muganni kişiler üzerinden yapılacaktır. Bu sebeple hem İbn Süreyc'in önemi hem de Hicaz Gına Ekolündeki yerlerinin tespiti amacıyla ikinci kuşak mugannilerin doğum tarihleri, savt bestelerindeki sayısal durum ele alınacaktır.

ISBN: 978-625-6971-47-9

İkinci Kuşak Muganniler

Yukarıda listesini verdiğimiz ikinci kuşak mugannileri burada anmamızın, bölüm ayırmamıızın sebebi, öğrettikleri gına sayısını incelemeye almak, aralarındaki öğretmen öğrenci ilişkisini çözmeye çalışmaktır. Yukarıda ismi verilen her muganni *el-Egânî*'de her cilt tek tek taranarak kaç adet beste yaptıkları tespit edilmiştir. En çok beste yapanlara göre sıralarsak, ikinci kuşaktan önemli muganileri tespit etmiş oluruz.

Ma'bed (ö.126/744?, 183 adet); İbn Muhriz (ö.139/757?, 145 adet); Mâlik (ö.140/757?, 132 adet); Said Huzeli (ö.126/744?, 65 adet); İbn Âişe (ö.125/743?, 55 adet); Ebcer (ö.126/744?, 21 adet); Cemile (ö.125/743?, 17 adet). Bu savt bestelerin sayısal tespitleri ışığında gına bestelerindeki sayısal rakamlarla dikkate alınması gereken ikinci kuşak muganniler olduklarını söyleyebiliriz

Yukarıda adı geçen ikinci kuşaktan sayılan diğer isimler yine alfabetik sırayla Azzetülmeyla (ö.120/738?); Burdan (ö.145/762?); Eş'ab (ö.154/771?); Huleyde (ö.126/744?); Neşid Farisi (d.40/660-ö.133/750?); Medineli Sellâme (ö.130/748?); Tezcanoğlu (ö.140/757?) adlı kişilerin savt besteleri *el-Egânî*'de çok az sayıda, hatta hiçbir savt bestelerinin kaydedilmiş olmasından dolayı diğerleri kadar önemli olmadıkları, diğer bestecilerin savtlarını söyleyerek ünlenmiş oldukları, belki kadın olduğu için Azzetülmeyla'yı bazı araştırmacıların öne çıkardıkları görülmektedir. Burada en fazla gına besteleyen ikinci kuşak kişilerin kısa hayat hikayelerine bakmakta fayda vardır. İkinci kuşak muganilerin buradaki sıralamasında, kaydedilmiş savt beste sayısı göz önünde tutulmuştur.

Ma'bed (Medine d.47/668?-ö.126/744? Dımaşk): Mevalidendir. Ma'bed b.Vehb. Babası zenci idi. 100 Seçkin Savt'ın birincisi seçilen savtından dolayı İsfahânî (2008: c.1, s.46; c.9, s. 78) onu birinci ciltte, diğer muganilere göre ilk sırada anmıştır. Saib Hasir ve İbn Süreyc'ten etkilenerek gınaya başlamıştır. Mekke'de yapılan şarkı yarışmasına katılmış, İbn Süreyc karşısında kazanamamıştır. İbn Süreyc ve Gariz gibi Cemile'nin evinde savt bestelerini söylemiştir, *el-Egânî*'de söylenenin aksine ondan gına dersi almamıştır (İsfahânî, 2008: c.1, s.47). Emeviler zamanında gınada şöhreti yakalamış, Abbasiler zamanını idrak etmiştir. Emevi Süleyman b.Abdülmelik'in (salt.97/715-99/717) halifeliği zamanında, 98/717 yılında İbn Süreyc'in öldüğünü duyunca "müzikte artık en üstünü benim" (İsfahânî, 2008: c.1, s.269) demiş, İbn Süreyc'in sanatını takdir ettiğini ifade etmiştir. Ma'bed ayrıca öğrencisi Malik'i gönderip İbn Süreyc'in müzikte estetik anlayışını anlamaya çalışmıştır. İyi bir gına eleştirmeni olduğu anlaşılan Ma'bed, II.Velid b. Yezid (salt.115/743-116/744) zamanında davet edildiği Dımaşk'ta öldü. Abbasiler tarafından daha çok takdir edilmesi hem Abbasiler zamanında yaşayan şairlerin gençlik şiirlerini bestelemesinden, hem de bestelerinin Abbasi muganileri tarafından da biliniyor olmasından kaynaklanmaktadır. İbn Süreyc mi, yoksa Ma'bed mi daha üstün sanatçıydı tartışması İsfahânî zamanına

kadar devam etmiştir. Adına Kitâbü Eğânî Ma'bed (: Ma'bed'in şarkıları kitabı) ve Kitâbü Ahbâri Ma'bed (: Ma'bed haberleri kitabı) şeklinde kitaplar yazılan nadir mugannilerdendir. Aktarımların aksine İbn Süreyc'e ders vermiş olması yaşı gereği mümkün değildir. Bu araştırmanın çıkarımlarına göre oğlu Kerdem'e, kızı Sebbabe'ye, Azzetülmeyla'ya, Sellame'ye, Medine çarşı denetçisi Burdan'a (İsfahânî, 2008: c.8, s.198, 199), Malik'e, İbn Âişe'ye, Yunus el-Katib'e gına dersleri vermiştir. Ma'bed, eleştirmenlerce İbn Süreyc'ten sonra gelen en önemli muganni idi. *el-Egânî*'de toplam 180 bestesiyle, İbn Süreyc'ten sonra en çok bestesi kaydedilen kişidir. Babalarının savt bestelerini söyleyerek onun ününü yaşatan kızı Sebbabe'nin (2008: c.4, s.208; c.13, s.30, 152) ve oğlu Kerdem'in az sayıdaki savt besteleri (2008: c.1, s.100, 120, 202; c.6, s.88; c.7, s.181; c.11, s.50; c.23, s.11) *el-Egânî*'de kaydedilmiştir.

İbn Muhriz (Mekke d.60?/680?- ö.139/757? Mekke; İsfahânî, 2008: c.1, s.245); Mevalidendir. Ebûlhattab Muslim/ Selm b.Muhriz Mekke'li olup, aslı Sevad'dandı, o yüzden Fars asıllı denmiştir. İlk gına derslerini aldığı hocası İbn Miscah'tır (ö.96/715). Medine'ye geçip Azzetülmeyla'dan (ö.120/738?) ders almasından söz edilmesi abartı gibi duruyor; belki etkilenmiş olabilir. Önemli gına ravilerinden Mekkeli Yunus el-Katib (ö.135/752?) ile yaşça birbirlerine yakındılar. *el-Egânî*'de İbn Muhriz'in yaklaşık yüz kırk beş (145) civarında bestesi kaydedilmiş, bestelerinde Furs ve Ruma gittiğine dair hiç bir izin bulunmaması, bu gezintinin hocası İbn Miscah için söylendiği gibi bir uydurma olduğunu göstermektedir. İbn Muhriz'in Hüseyin adında bir oğlunun, Muhammed adında torununun besteleri *el-Egânî*'de kayıtlıdır.

Mâlik (d.60/679-ö.140/757?); Mâlik b.Ebûssemh veya tam adı Ebûlvelid Mâlik b.Cebbar/Cabir b.Sa'lebe et-Tai. Medine'de doğan Malik, Beni Sual veya Tay kabilesindendir (İsfahânî, 2008: c.3, s.68). Annesi Kureyşliydi, çocukluktan yetim kaldı, Abdullah b.Cafer (ö. 80/699) onu sahiplendi. Eve gelenlerden, özellikle Ma'bed'in (ö.126/744) öğrencisi oldu. Ma'bed'in de isteği ile İbn Süreyc ile görüşüp ondan müzik estetiğinin temellerini öğrendi. Cemile'nin evinde ilk şarkılarını söylediği için Cemile'den ders aldı denilmiştir. Abdullah b.Cafer'den sonra Basra valisi Süleyman b.Ali (83-142/702-759) onu önce Bağdat'a daha sonra Basra'ya götürdü. Daha sonra Medine'ye dönen Mâlik, Mansur Abbasi (salt.754-158/775) zamanına kadar yaşadı. Muhtemelen İbn Âişe ve Ömer el-Vadi'ye gına dersi verdi. *el-Egânî*'de Malik'in yaklaşık yüz otuz iki (132) civarında bestesi kaydedilmiştir.

Said Huzeli (d.57/677?-ö.126/744?); Mevalidendir. Mekke'de doğdu. Baba mesleği taşçılık yapıyor, Ebu Kubeys dağında taş kesiyordu. İbn Süreyc'in kızıyla evlendikten sonra gına söylemeğe merak sardı. Karısı Esma sayesinde öğrendiği İbn Süreyc'in şarkıları ile muganniliк sanatına adım attı. Daha sonra besteler de yapmaya başladı. *el-Egânî*'de yaklaşık 65 bestesi kaydedilmiştir.

ISBN: 978-625-6971-47-9

İbn Âişe (d.60/680-ö.125/743?); Mevalidendir. Asıl adı Muhammed (İsfahânî, 2008: c.2, s.132), annesi büyüttüğü için İbn Âişe diye anılır. Annesi Medine'de varlıklı bir kadındı. İbn Süreyc, Medine'ye geldikten sonra İbn Âişe ondan, ayrıca Ma'bed ve Malik'ten gına dersleri aldı. Cemile'nin evine devam edenlerdendi. Tuveys'in ölümünden sonra Medine'de gına yaptığı bir müzisyen grubu vardı, onlarla birlikte çalmadıkça gına söylemediği (İbn Manzur, 1965: c.6, s.347) belirtildiğine göre sesi çok iyi değildi. Birlikte içerlerdi. *el-Egânî*'de İbn Âişe'nin 55 civarında bestesi kaydedilmiştir (Bk.Kaynakça: İbn Âişe'nin besteleri).

Ebcer (d.50/670?-ö.126/744?); Mevalidendir. Ebu Talib, asıl adı Abdullah veya Muhammed b.Kasım'dır. Mekke'de doğdu ama Medine'de yetişti. Kenane mevlasıydı. Emevi fakihlerindendir, İbn Süreyc ve Gariz'den gına dersleri aldı. Gür ve geniş sesiyle meşhur olan muganniliği, hicivci tavrından dolayı Haccac tarafından yasaklandı. Mugannilik yaptığı II.Velid b.Yezid'in (salt.115/743-116/744) hilafetinin sonrasında Mısır'a yolculuk yaptı ve orada öldü. Ebcer, bir süre ders aldığı Garîz, Medine'den sürülünce, İbn Süreyc'den ders almış olabilir. Nitekim, İbn Hurdazbih, Ebcer, İbn Süreyc'in kölesiydi der. *el-Egânî*'de 21 adet bestesi kaydedilmiştir (Bk.Kaynakça: Ebcer'in besteleri).

Cemile (d.50/670- ö.125/743?): Mevalidendir. Doğduğu Medine'de eğlence mekanı olan bahçeli bir evin sahibidir. Cemile'nin Medine'deki ünlü bahçeli evi (o devirde bostanlı ev deniyordu, bir çeşit eğlence kulübü gibi faaliyet yaptığı kabul edilir) köle ticareti yapanların köleleriyle uğradıkları bir mekan, şairlerin, mugannilerin, komedyenlerin kendilerini ifade ettikleri bir mekan yeriydi. Kendisi ilk müzik eğitimini Raika ve İbn Süreyc'ten aldığı anlaşılmaktadır. Ma'bed'in "gınanın aslı Cemile'dir, bizler ancak dallarıyız. Cemile olmasaydı bizler olmazdık" (İsfahânî, 2008b: c.8, s.134; Abbûd, 2004: 66) gibi övgü ifadelerine bakarak, daha sonraki birçok araştırmacı tarafından Cemile'nin gına söyleyişi fazlaca abartılmış, diğer mugannilerin övgüleri yanında, yaşı gereği ders vermeyeceği kişilere ders verdiği söylenmiştir. Bestelerinde İbn Süreyc, Gariz, Tuveys, Mabed, Azzetulmeyla ile ortak şiirlerin olması bu kişilerle aynı zaman diliminde yaşadığına işarettir, İsfahânî'de bu kişilere ders verdiğinin abartıldığını gösterir (Aynı şekilde tövbe ederek düzenlediği konserli hac anlatısı tamamen uydurmadır). Bu kişilerden Azzetülmeyla dışında Habbabe ve Burdan adlı kişilere ders vermiş olabilir. Yine az sayıda kaydedilmiş bestelerinde 6 remel, 3 hafif sakil, 4 sakilevvel, 1 sanisakil kullandığı (diğerlerinin ikası belirsiz) görülmesi muganniliğinin abartıldığına, toplam 17 gına bestesinin kaydedilmiş olması da göstermektedir (Bk.Kaynakça: Cemile'nin besteleri).

Buraya kadar kısaca hayatlarını düzenlediğimiz mugannilerin ürettikleri veya kaydedilen beste sayıları, mugannilikte üstünlük abartıların ne kadar yerinde olup olmadığını göstermektedir. Azzetülmeyla gibi kadın olan Cemile'nin de aynı şekilde öne çıkarılan, abartılan kişilerden biri olduğunu anlamış olduk. Fakat asıl

önemli olan birinci kuşak bestecilerle, ikinci kuşak besteciler arasında en azından beste sayılarını karşılaştırma ve değerlendirme imkânı ortaya konulmuş oldu.

Hicaz Ekolü İlk Mugannilerin Değerlendirilmesi

Hicaz Ekolü olarak adlandırılan ilk mugannilerin aralarında kimin daha öncü besteci olduğuna tarihsel kronolojik olarak yaklaşıldığında şöyle bir tablo çıkmaktadır. Muganniler doğum tarihlerine göre sıralanınca ortaya aşağıdaki gibi bir sıra çıkmaktadır:

Tuveys (d.11/632-ö.92/711); İbn Miscah (d.12/633- ö.96/715); İbn Süreyc (d.13/634-ö.98/716); Budeyh el-Melih (d.15/637-ö.96/714); Saib Hasîr (d.23/643?-ö.63/683); Ahmed Nusaybî veya Nasibî (d.25/646-ö.85/704); Huneyn b.Belva' el-Hirî (d.30/650-ö.110/728?); Garîz (d.33/653-ö.98/717?); Habbâbe (d.-80/709-ö.105/723);

Bu listede hicretten önce doğduğu anlaşılan Raika (d.m.620-ö.70?/690) ve ne zaman doğduğu anlaşılamayan Ka'b b.Cuhayl (ö.65/684?) yoktur. Gerekçesi birazdan açıklanacaktır. Bunlardan bir kısmı muhannes olarak anılmıştır. İlginç bir konu olarak muhannes muganniler bazı araştırmacıların her zaman dikkatini çekmiştir. Muhannes olarak anılan bazı kişilerin gerçekte muhannes olmadıkları ravilerin hatalı aktarımı ve değerlendirmesi olduğu ortaya konulmuş olsa da (Uslu, 2021: 188) biz bu konu üzerinde ayrıntılara girmeyeceğiz

Yukarıda sıralanan mugannilerin doğum tarihlerine kronolojik olarak bakıldığında ilk adı görülen Tuveys, sanki mugannilerin öncüsü gibi anlaşılabilir. Fakat bu yaklaşımla ortaya çıkan sonucun hatalı olduğu, hem birinci kuşak hem de ikinci kuşaktan her mugannінin hayatlarına ayrıntılı bakıldığında anlaşılmaktadır. Hayatı anlatılırken belitildiği gibi mugannilikten önce muhanneslikle ünlenen Tuveys, gına ile Hz.Osman'ın annesi Erva öldükten sonra, kendisine yeni bir geçim kaynağı olarak gördüğü mugannilikle uğraşmaya başlamıştır. Etkilendiği kişilerden biri Hz.Osman'ın (23/644-35/656) hilafetinin başlarında ünü Mekke'nin dışına taşan İbn Süreyc'in gınaları ve şüphesiz Mekke'den Medine'ye gelip "mutkan gına"nın tanınmasına sebep olan Ka'b b.Cuhayl olduğu düşünülünce Tuveys'in Hicaz mugannilerin öncüsü olması mümkün değildir. Kaynaklarda her ne kadar yazmış olsa da Tuveys, İslâm'ın ilk mugannisi (İbn Abdürabbih, 1993: c.7, s.29; Farmer-Neubauer, 1971: c.10, s.759) olduğu ifadesi doğru değildir. Tuveys'in çok az sayıda bestesinin aktarılmış olması, ika zenginliğinin olmaması da abartıldığı kadar ünlü bir muganni olmadığını, ününün başka bir sebepten olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

ISBN: 978-625-6971-47-9

Ka’b b.Cuhayl muganni olarak sadece Mekke’den Medine’ye mutkan gına tarzını taşıyan figür olduğu için yukarıdaki doğum tarihlerini esas alan listede yer almamıştır.

Aynı şekilde doğum tarihlerine göre ikinci sıradaki İbn Miscah’ın hayatına bakıldığında sayıca çok az bestesinin olmasından hareketle başlangıçta çok da gına söylemekle ilgilenmediği, sonrasında İbn Süreyc’le dostluğundan veya onun sanatındaki ününden etkilenerek muganniliğe başladığı söylenebilecek olması, ve yine İbn Miscah’ın *el-Egânî*’de Rum’a-Furs’a gitti ve müzik öğrendi gibi abartılı aktarımlarla yazılanların doğru olması ihtimalini neredeyse sıfıra indirmektedir. Ve aynı şekilde ikinci kuşaktan öğrencisi olduğu anlaşılan bir diğer muganni İbn Muhriz için de geçerlidir.

Yukarıdaki doğum tarihi listesinin üçüncü mugannisi İbn Süreyc’tir ve hayatı incelendiğinde, annesi Raika’dan daha küçükken nevha/ağıt tarzını, yetişkinliğinde Arapça şiirlerle uğraşması aruz mantığını kavradığını ve def icrasıyla ikaları daha kolay anladığı belki de ilk defa ikaları sınıflandırdığını, Mekke’nin ilk udisi olması ve daha bir çok özelliği ile Hicaz’ın ilk öncü mugannisi olduğunu ispat etmektedir. Bunun üzerine diğer bütün mugannilerden daha fazla gınasının kaydedilmiş olması, bestelediği birçok şiirin veya aruzların diğerleri tarafından da bestelenmiş ve taklit edilmiş olması İbn Süreyc’i Hicaz Ekolünün öncü mugannisi pozisyonuna getirmektedir.

Doğum tarihi listesinin son güçlü ismi Gariz’dir. Çok beste yapmış olması ile dikkat çekmektedir. Medine’de Sükeyne’nin evinde terzilik yapmakta iken, Medine’ye gelen İbn Süreyc ile tanışması kendisine muganniliğin yolunu açmış ve onun öğrettiklerini taklit ederek çok sayıda beste yapmıştır. Her ne kadar İbn Süreyc’e gına dersi verdiğinden söz edilse de (Farmer, 1971: c.2, s.1011), doğum tarihine dikkat edilirse, kronolojik olarak bunun mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Fakat Hicaz Ekolü’nün ilk yüzyılı içinde en çok bestesi aktarılan ikinci kişi olarak, İbn Süreyc dışında diğerlerinden daha önemli bir yere sahiptir. Muhannesliğinin mugannilik şöhretine yardımcı olduğunu da belirtelim.

Bazı araştırmacıların “İslâm’ın ilk dönemlerinde Araplarda güzel sanatlarda, özellikle mûsikîde bir yenilik olmamıştır (Turabi, 1997: 223); xxx Ancak mûsikî gerçek Rönesans’ını Abbasiler döneminde yaşamıştır (Turabî, 1997: 235’den Akdeniz, Alper-Budak, 2022: 73)” çıkarımı veya değerlendirmesi veya aktarımı, Hicaz Ekolü Gına Dönemi üzerinde yeterince araştırma yapılmadan yapılmış bir değerlendirme olduğu için hatalıdır veya eksiktir. Hicaz Araplarının kültüründe müzikle ilgili en önemli gelişme Hicaz Ekolü’nü oluşturan muganniler tarafından yapılmıştır. Araplara müzik zevkini, Arapça şiirlerin akılda kalıcı etkisini arttıran gına ile söyleme zevkini, müzikle eğlenme zevkini tattıran, ilk defa ud gibi teltınlak çalgıları dinleme zevkini tattıran Hicaz Ekolü’nün mugannileridir. Araştırmacıları bu yanılgıya düşüren kaynakların Abbasiler zamanında yazılmış olması

ve Hicaz Ekolünü özel olarak incelememiş olmalarından kaynaklanmakta olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan İslâm'ın ilk dönemini, Hulefa-i Raşidin ve Emeviler dönemini müzik dünyası değerlendirmek için çok az sayıda kaynağın olması, Abbasiler zamanında yazılan kaynaklarda bilgi kirliliğinin olması araştırmacıları yanıltmaktadır.

Bununla birlikte Hicaz Ekolü, "klasik okul" veya "klasik müzik ekolü" olarak yanlış bir çeviri olsada Hifni'nin değerlendirmesine göre "İbrahim Mevsıli ve oğlu İshak müzikte, halife ve avam müzik meclislerinde Hicaz Ekolünün kıymetini savunmuş" (Hıfnî, ty.: s. 36'den Adıgüzel-Sinjar, 2016: 77) ve Hicaz Ekolü muganniler in eserlerini okumuştur. Biraz sonra bahsi gelecek olan "İlk Yazılı Kaynaklar" bölümünde İbrahim ve İshak'ın yazdıkları eserler Hicaz Ekolü'ne verdikleri önemi göstermektedir.

Hicaz Ekolü'nün en önemli özelliği ritme dayalı besteleme ve söyleyiş tarzıdır. Bunun sebebi, Hicaz Ekolü'nün var olmaya ve gelişmeye başladığı ilk 150 yıllık sürede, besteciliğin ağıtçılık, defle söyleyiş, şiir ve aruz uyumu, besteleme tekniğine geçiş ve uda uyarlama sürecinden kaynaklanmaktadır. Başlangıçta altı ritim varken daha sonra zenginleşen ritimlerle sekize çıkmıştır. Besteciliğin melodik ritime dönüşmesi udun Hicaz kültürüne girişinden sonradır. Burada da sekiz melodik ritimden, on melodik ritme gelişme olduğunu anlayabiliyoruz. Hicaz Ekolünde görülmüş olan sekiz temel ritim ve melodik ritim ayrı ayrı *el-Egânî*'den yapılan çıkarımlarla Sawa (2015: 7-15) tarafından listelenmiştir.

el-Egânî'den yapılan çıkarımla Hicaz Gına Ekolü'nde ritimlerin hafif (hızlı) ve sakil (ağır) olarak ikiye ayrıldığını; 24 cildin taranmasıyla ortaya çıkan yaklaşık rakamlarla sakilevvelden 674, hafif sakilevvelden 621, sakilsaniden 353; orta hızda okuyuş çeşidi olan remelden 402, hafif remelden 296; hızlı okuyuş tarzı olan hezecten 151 beste örneğine rastlanması, en sevilen okuyuş biçiminin sakilden remele ağır tavır ritimler olduğunu anlayabiliyoruz.

Bestelerin Aktarımı

Yapılan bestelerin aktarımı çoğu zaman mugannilerin kendileri olmakta idi. Muganniler ünlenmiş bir gınayı söyleyerek kendilerinin de muganni olduğunu gösterme ihtiyacı hissettikleri için veya dinleyicilerden gelen istek doğrultusunda başkalarının gınalarını söylüyorlardı. Dinleyiciler, bir mugan niden ününü duydukları bir gınayı söylemesini isteyebiliyordu. Bazı muganniler arasında usta çırak ilişkisi açıkça yazılmamış olsa da tespit etmek mümkün olabilmektedir. Hatta tam tersi yazılmasına rağmen İbn Süreyc'in Gariz veya çocukluk arkadaşı İbn Miscah'ın gına söylemesini kimin sağlamış olabileceği; İbn Süreyc'in Gariz'e, İbn Miscah'a, Ma'bed'e, Yunus el-Katib'e ve daha bir çoklarına gına dersi verdiği mugannilerin hayatları incelenince daha kolay anlaşılmaktadır.

Hicaz Ekolü'nün ilk yüzyılı içinde yetişen mugannilerin besteleri sadece sözlü olarak değil, yazılı kaynaklarla da aktarılmıştır. Araplarda ezberlenen bilgilerin aktarılması bir gelenek olduğu, ayet, tefsir, hadis ilimleri ile uğraşanlar bilirler. Bu gelenek şiir, edebiyat alanında da mevcuttu. Besteciler içinde İbn Süreyc, İbn Miscah gibi üretken muganniler aynı zamanda şiirleri derlemek, ezberleyerek aktarma işi de yapmışlardır. Nitekim yazıya geçirme işini tespit edilebildiği kadarıyla öğrencilerinin, yani ikinci kuşakla başladığı anlaşılmaktadır. Yunus el-Katib'in (ö.135/752?) şarkılar hakkında yazdığı eseri konumuza delil olarak bir sonraki paragrafta, "ilk yazılı kaynaklar" konusu ayrıntılı açıklanacaktır.

Savt bestelerin yapan kişilerin çalıntı yapıp yapmadıkları her ne kadar zaman zaman *el-Egânî*'de sirkat kelimesine rastlanmış olsada başka bir araştırma konusu olarak görüldüğünden bu konuya girilememiştir.

İlk Yazılı Kaynaklar

Hz.Osman'ın (23/644-35/656) halifeliği esnasında Kur'an'ı çoğaltma girişimi, kağıda yazı yazma konusunda Hicaz bölgesinde yaşayanlarda, özellikle devlet yönetiminde katiplerde yeni bir ilgiyi tetiklemiştir. Zaman sonra yazma eğilimleri Emeviler'in elde ettikleri bol miktardaki kağıt ganimetleriyle daha da artmıştır. Özellikle sarayla/yönetimle halk arasında önemli bir sınıf olan katipler sayesinde kitap kopyalama, yazma eğilimi artmıştır. İlk 100 yılın sonlarına doğru veya ikinci 100 yıl başlarında mugannilerle ilgili, özellikle besteledikleri şiirleri, bir çeşit güfte mecmuası gibi kağıda yazılan eserler olduğu, Nedim'in *el-Fihrist*'i kadar *el-Egânî*'deki kitap isimlerinden de anlaşılmaktadır.

George Sawa, *el-Egânî*'de anılan kitapların bir listesini yapmıştır. Onun araştırmasına göre, *Kitabu'l-Egani*'de adı geçen, İsfahânî'nin kullandığı 41 yazılı eser oluşturulmuştur (Sawa, 2015: 41-46). Ancak bunların hepsinin ilk yüzyılla ilgili olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Dolayısı ile adına eser yazılanlardan hareket ettiğimizde, ilk yüzyılda yetişenlerin bestecileri arasında adına kitap yazılanlar olarak şu isimleri görmekteyiz: 1-İbn Süreyc (Anonim *Kitabu Ahbâri İbn Süreyc ve Egânih*; Anonim *Cami egani İbn Sureyc*; İshak Mevsıli'nin *Ahbaru İbn Sureyc*; Ebu Medyen'in *Kitabu İbn Süreyc*); 2-İbn Miscah (Anonim *Kitab Egani İbn Miscah*; İshak Mevsıli'nin yazdığı *Kitabu İbn Miscah*); 3-Gariz (İshak Mevsıli'nin *Kitabu Ahbari'l- Gariz*; Ebu Medyen'in *Kitabu'l-Gariz*), 4-Saib Hasir (Anonim *Eganih*), 5-Tuveys (İshak Mevsıli'nin). Bu kitap adlarının bazıları Nedim'in *el-Fihrist*'inde (0987: 428, 448) ve bazıları *el-Egânî*'de geçmektedir. Fakat dikkati çeken nokta yukarıdaki kişilerin adına kitap yazdığı belirtilen İshak el-Mevsili'nin (d.150/768-ö.235/850), Ebu Eyyub el-Medini'nin (ö.300/912?), Nedim'in (ö.385/995) IX. ve X.yüzyılda bu eserleri kaleme almış olmalarıdır. Bu

kişilerin kendilerinden önce yazılı malzemelerden yararlandıklarını göstermektedir, ayrıca Hicaz'ın ilk yüzyılını ikinci yüzyıla taşıyan Yunus el-Katib'in (ö.135/752?) VIII.yüzyıl ortalarında yazmış olabileceği varsayılan eserini kaynak olarak kullanmış olabileceklerinden biraz sonra söz edilecektir. Aynı zamanda besteci olan Yunus el-Katib'in besteleri el-Egânî tarafından kaydedilmiştir. Öneminden dolayı Yunus el-Katib'in bestelerinin kaynaklarına kaynakçada yer verilmiştir (bk.Kaynakça: Yunus el-Katib'in Besteleri).

Bunun yanısıra *el-Egânî*'deki anektotlardan anlaşıldığı kadarıyla Yunus el-Katib'in *Kitab fi'l-egani* (Şarkılar kitabı); Yahya el-Mekki *Divan li'l-gına* (Şarkılar divanı); Ebu Eyyub el-Medini'nin *el-Egânî İbn Cami* (İbn Cami'nin şarkıları); Ebul-Ubeys b.Hamdun'un *Mecmu' eganih* (söylediği şarkılar); Ahmed b.Yahya el-Mekki'nin *Kitabu'l-mücerred fi'l-egani* (şarkıların seçkinleri kitabı); Amr b.Bane'nin *Kitab fil-egani* (Şarkılar kitabı), Arib'in *Mecmuu eganiha* (şarkılar derlemesi); İbrahim Mevsıli'nin *Kitabu İbrahim* (İbrahim'in şarkılar kitabı); İshak Mevsıli'nin *Kitabu'l- egani* (Şarkılar kitabı) adlı eserlerinde ilk muganni-lerin şarkılarına da yer verildiği anlaşılmaktadır. Mesela Ahmed Nasbi, Budeyh, Habbabe, Huneyn, Tuveys gibi adlarına özel olarak kitap adı yazılmamış olduğu halde İsfahânî'nin bu kişilerin gınalarını eserine alabilmesinin yolu ancak sadece gınaları derleyen eserlerde onların bestelerine yer verilmesinden dolayıdır. Nitekim İbn Süreyc'in gınalarını aktaranlar arasında Yunus el-Katib'in (ö.135/752?), Siyât'ın (ö.175/791?), İbn Câmi'nin (ö.192/808), Yahya Mekki'nin (ö.210/825?) adlarının anılması yazdıkları eserlerde kendilerinin söyledikleri, ezberledikleri, başkalarına öğrettikleri, kendileri dışında başkalarına ait bestelerin de var olduğuna işaret etmektedir. İshak Mevsıli gibi yazarların X.yüzyıldan itibaren yaptıkları derlemelerde Tuveys ve Cemile gibi muganniler için aslında haklarında yazılacak çok fazla gınası olmayan kişiler hakkında uydurma fantazi hikayelerle doldurmak zorunda kalınmıştır. Bu kitaplar *el-Egânî*'de yazılı eser olarak anıldıklarına göre, bu eserlerin hepsi de, *el-Egânî*'nin yazıldığı miladi 925 yılından önce, miladi 722'den sonra yazılmış fakat asılları kaybolmuş eserlerdir. Bu kayıp yazılı eserlerden derlenen *el-Egânî* 200 yıllık yazılı ve sözlü geleneğin ürünüdür.

Özellikle ilk yazılan kitaplarda kimin kimden ders almış olabileceğine dair bilgilerin olmadığı, sadece bestelenmiş şiirlerin hangi ikada bestelendiklerinin belirtilmiş olduğu anlaşılabilir. Bu durum şairlerin şiirlerini tespit açısından da önem taşımaktadır. Onun için edebi ilimlerle uğraşanlar, kendilerine besteyecekleri şiir arayan yeni muganniler, kendilerine tarih yaratmaya çalışanlar bu eserlere daha fazla önem vermişlerdir. Fakat bu eserlerde hiç bir besteci gına dersi aldığı kişiyi söyleme ihtiyacı hissetmemiştir. *el-Egânî*'de kimin kimden ders aldığı anlatıların çoğunluğu İshak'a aittir.

ISBN: 978-625-6971-47-9

Sawa'nın listesinde bulunmayan dikkatimizi çeken önemli bir yazılı eser daha vardır. Muhtemelen bu eser *el-Egânî*'de geçtiğine göre, Sawa'nın gözünden kaçmış demektir. Bu eser İbrahim Mevsıli ile İbn Cami'nin (ö.192/808) Abbasi halifesi Harunreşid (salt.170/786-193/809) için hazırladıkları *Kitabu'l-Mieti's-savti'l-muhtare* (100 Seçkin Savt, yazım yılı 180/796) adlı eserdir. Yazarlar, eserin tahmin edilen yazım tarihinden daha önce yapılmış en güzel 100 Seçkin Savt bestesi eserini bir araya getirmeye çalışmışlar. Ancak bu eserin İsfahânî'ye kadar aktarılan 130 yıllık sözlü geleneği içinde iki ravinin olduğunu, bunlardan birinin İbnül-Müneccim Yahya b. Ali (ö.300/912) diğerinin Cahza el-Bermeki (ö.324/936; Zirikli, 1976: c.1, s.107) adıyla anılan bir başka ahbarcı ve edebiyatçı olduğu yine *el-Egânî*'deki ifadelerden anlaşılmaktadır (Akbaş, 2019: 16).

İlk yazılı kaynaklar günümüze gelmemiştir. Fakat çelişkili ifadelerin bir kısmını İsfahânî farkına varmış ve zaman zaman tercihlerde ve eleştirilerde bulunmuştur. İsfahânî'nin ayıklayamadığı konular da vardır ve onlardan biri çalgılar konusudur. Mugannilerin bir çoğu için ud çalardı, tambur çalardı, yaşlılıklarında kör oldular gibi ifadeler yanında filan filandan gına öğrenmiştir gibi ifadelerin yer alması, bazı kişiler için şüphelidir. Mesela Tuveys gibi hayatı sürgünde geçen birinin ud çalgısı çalmış olması, İslâmın ilk mugannisi olması gibi ifadeler şüphelidir. Buna rağmen, ravilerin verdikleri bilgileri kabul etmek durumunda kalmış ve aktarmıştır, günümzde de bazen kabul etmek zorunda kalınmaktadır. *el-Egânî*'de sanki Hicaz bölgesinde ud gibi bir çalgı çok yaygınmış gibi mugannilerin çalgıyı ne zaman ve kimden öğrendikleri bilgileri genellikle verilmemiş, gına eğitimi verdikleri isimler ise çelişkilidir. Çalgılar konusundaki çelişkili durum "Hicaz'da Çalgılar" konusuna değinmemizi gerektirmektedir.

Hicaz'da Çalgılar

Hicaz Gına Ekolü, insan sesine dayalı bir şarkı söyleme ve besteleme şekli idi. Cahiliye döneminden beri bilinen def gibi vurmalılara ilave olarak, Dört Halife sonrası Hicaz kültürüne giren teltınlak "ud" ve çalpara cinsi vurmalı "kadib" bir dönüm noktasıdır. Buna rağmen Hicaz Ekolü Gına Döneminde çalgılar insan sesine eşlik eden, boşluk dolduran muganniler yardımcı aletlerdi. Çalgıya dayalı bir müzik kültürü Cahiliye Döneminde yaygın değildi, Hicaz Gına Ekolü esnasında ud tanındıktan sonra da, ritimle çalım uzun süre ön planda bir icra şekli idi. Bazı araştırmacıların "Klasik müzik" dedikleri İbrahim ve İshak Mevsıli tarafından icra edilen uslub ritim etrafında insan sesinin ön plana çıktığı icra şekliydi.

Cahiliye Dönemi Hicaz'ında Araplar arasında bilinen çalgılar arasında en yaygın (önemli açıklama: bu ifade Araplar arasında yaygın olanı değil, çalgılardan yaygın olarak kullanılan kastediliyor) kullanılan darptınlak "def" ve defin çeşitlerini (farklı farklı adlarla anılsa da zilli def, kasnaklı def, derin kasnaklı def, büyük kasnaklı def, küçük kasnaklı def, zincirli def, pullu def, mizher, mazhar, meazif; daha sonra tabl), nadir olarak havatınlak "mizmar"ı (çoğulu mezamir)

duyuyorlardı. Defi düğünlerde, eğlencelerde, ticaret kervanları geldiğinde karşılarken, sevinçli anlarında sevgilerini belirtirken, develeri güderken kullanıyorlardı. Cahiliye Dönemi Hicaz'ın da teltınlak çalgıların olmadığı tarihçilerin araştırmaları sayesinde anlaşılmaktadır. Buna rağmen bazı araştırmalarda "ud, barbet, çeng" gibi teltınlak çalgıların Cahiliye Döneminde Hicaz'da varmış gibi değerlendirmeleri hatalıdır.

Bazı araştırmacıların "Hicaz'da çalgılar" veya "Hz.Peygamber döneminde çalgılar", "İslâm'ın ilk döneminde çalgılar" konulu araştırmalarında sadece Hicaz'ı değil, Yemen, Dımaşk, Bağdat, Irak bölgelerini, İslâmiyet sonrasını da kattıkları için, Hz.Peygamber döneminin müzik kültürünü ve çalgılarını ele alırken coğrafi ve zamansal hata yaptıkları anlaşılmaktadır. Oysa "Hz.Peygamber döneminde çalgılar" denildiği zaman Hicaz (Mekke-Medine) ön plana anılmalıdır. Bu tür çalışmalarda Hicaz'da var olmadığı bilinen veya teknik ve iklim sebepleriyle var olması mümkün olmayan çalgılar, sonradan Arap kültürüne girmiş çalgılar olarak ayrıca verilmelidir. Aksi takdirde Cahiliye Döneminde olduğu gibi Hz.Peygamber döneminde de Hicaz'da ud, barbed, tambur çalgıları varmış gibi yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadırlar. Hadislerde var olduğu söylenen çalgıların, hadislerin tarihi gerçeğine uymadığı için hadislerin sıhhati konusuna ışık tutabileceğini söylemek yanlış olmaz. Ancak Hicaz Ekolü'nden *el-Egânî*'nin yazılışına kadar geçen 300 yıllık sürede Arap kültürüne giren çalgılar hakkında değerlendirme yapmak istenirse, Sawa'nın (2015: 48-53) çalışmasında *el-Egânî*'ye dayanarak bu çalgılar listelenmiştir.

Meazif: Bazı araştırmacıları hataya düşüren Arapça kelimelerden biri "meazif" kelimesidir. Meazif, kelime anlamı ile "bir şeye vurarak çalgı gibi kullanılabilecek şey" anlamında "zil sesi, ceres sesi, def sesi, vurmalı sesi" gibi kullanılmış olmasına rağmen, udun Hicaz kültürüne girişinden sonra tellerine vurularak çalındığı için ud, tanbur, rebab çalgıları da "meazif" kelimesine dahil edilmiştir. Böylece meazif kelimesi anlam genişlemesine uğrayarak ud, çeng gibi bazı teltınlak çalgıların Hicaz'a (biraz sonra udun Hicaz kültürüne girdiği zamandan söz edilecektir) girişinden sonra çeng, ud, tambur, rebab için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum günümüzün sadece müzik tarihi araştırmacısını değil hadis araştırmacılarını da meazif kelimesini anlamlandırma konusunda kavram karmaşasına sebep olmaktadır. Hz.Peygamber dönemi için geçen kaynak metinlerde "meazif"in karşılığı olarak "def türü çalgı" şeklinde anlaşılmasında fayda vardır. Mizher, gerçekte vurmalı defe ad iken, hem benzer şekilde udun tellerine vurmakla yapılan benzetmeden dolayı, hem de eğlence aleti olmalarından dolayı, ud gibi benzer teltınlak çalgılar için de kullanılmıştır.

Bazı çalgı adlarının Arapça'ya girişi sözlük uzmanları tarafından aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir:

Sanc, “def zili, def pulu, defin madeni pulu” anlamında Arabça bir kelime,” arp/çeng” çalgısı anlamında acemi yani yabancı kültürden giren bir kelimedir (İbn Manzûr, 1311: c.4, s.2506). Yani öteden beri Cahiliye Arapçasında kullanılan “zilli def, defin zili” anlamında olan “sanc”, İslâm’dan sonra, hatta fetihlerden sonra tanışılan yeni ve yabancı teltınlak çalgı adı olan “çeng” adı taklit edilince, “sanc” kelimesi anlam zenginleşmesine uğramıştır. Buna benzer şekilde;

Ud, tahta anlamında Arapça, çalgı adı ud anlamında muarreb yani arapçalaşmış yani yabancı etkisiyle anlam genişlemesine uğramış bir kelimedir. Udun çalgı olarak girişi konusunda yapılan çalışmalar, Mekke’nin ilk udisi olarak anılan İbn Süreyc’in, bu çalgıyı hicri 40 veya 60 yıllarında, Muaviye’nin evini tamire veya Kabe duvarlarını tamire gelen Hirelilerden öğrenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda ise, daha öncesinde ud çalgısı Hicaz’da var değil demektir. En erken hicri 40 yılı öncesinde ud çalgısı Hicaz’da görülüp, çalınan bir çalgı değil demektir. Duyulmuş olabilir, ama yaygın olarak çalınan veya bilinen bir çalgı değildir. Her ne kadar bazı Arapça kitaplarda udun Araplar tarafından çok eskiden, Cahiliye Döneminden beri bilinen bir çalgı olduğu iddia edilse de. Mufaddal b.Seleme’nin (ö.300/913) IX.yüzyılın ikinci yarısında udun Arap çalgısı olduğu iddiası üzerine yazdığı kitap bu konuda öncü eserdir. Mufaddal b.Seleme ve İbn Hurdazbih bir taraftan, Cahiliye Döneminde esir ticareti yapan ve İslâm’a düşman olan Nadr b. el-Haris’in, gerçekçi olmadığı halde “ud bilen cariyeler” anlatısına eserlerinde yer vermiş (Yahşi, 2013: 75, 94; İbn Hurdazbih, 1964: 19; Tokay, 2017: 49), diğer taraftan döneminde yaşayan diğer dilcilere rağmen Mufaddal, “Araplar uda kiran, mizher, berbat ve müvetter derler” (Yahşi, 2013: 64, 86) diyerek anlamı konusunda tereddüt edilen çalgı adlarını birleştirerek genellemiş, kendisinden öncesine ait diğer kaynaklarda görülmeyen birkaç şiiri (Sawa, 2015: 22) referans vermiştir. Sonraki edebi kaynakların çoğu ud hakkında Mufaddal’ın söylediklerini tekrar etmişlerdir. Gerçekte ise udun Hicaz kültürüne giriş tarihi 40/660 veya 60/680 olduğu düşünülürse, udun eski bir Arap çalgısı olduğu iddiası üzerine yazılan kitapların İslâm’ın gelişinden 300 sene sonra yazıldığı ve bu bilgilerin asılsız bir iddia üzerine ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Barbed, çalgı adı olarak Hicaz Gına Dönemi’nin ilk yüz yılın sonlarında, ikinci yüzyıl içinde Kufe’de gelişen karma kültürün etkisiyle Arapça’da kullanılmaya başlanan bir kelimedir. Barbed ne çalgı olarak ne de kelime olarak Hicaz Gına Döneminin ilk yüzyılı içinde kullanılmamıştır. Barbet konusunda Mufaddal’ın (ö.300/913) yazdıklarının amacı ise biraz önce belirtilmişti.

Tambur, bu kelime günümüzde genellikle uzun saplı teltınlak çalgı anlamında kullanılmaktadır. Fakat Hicaz Ekolü esnasında kelime Kufe bölgesinde ortaya çıkmış, uzun saplı ud çeşidi şeklinden, uzun saplı teltınlak çalgı adı haline evrilmiş olma ihtimali vardır. Kufe’lilerin Hicazlılardan hem Arap grameri açısından hem de kültürel değerler açısından farklı bir kültüre sahip oldukları, aktardıkları

müzik kültüründen de anlaşılmaktadır. Tambur konusunda kitap yazdığından bahsedilen Cahza el-Bermeki ve ud hakkında kitap yazan Mufaddal, Kufe kültüründen beslenen yazarlardır.

Teltınlak udun Hicaz'a girdiği ilk şekliyle iki telli çalgı olabileceği ve bu çalgının icrasında günümüzde pençe denilen tezenesiz el ile çalım tekniği (Parlak, 1998) kullanıldığı düşünülmektedir. El ile çalım tekniği sebebiyle parmak pozisyonlarından daha çok ika çeşitleri icrada önem taşımaktadır. *el-Egânî*'nin verdiği çok açık olmayan bilgilere dayanarak sekiz çeşit ika icrasını Sawa listelemiştir.

"Ud, barbed, tambur, çeng anlamında sanc" kelimeleri teltınlak çalgı adı olarak Arapçada İslâm'ın gelişinden sonra kullanılmaya başlanmış ve anlam genişlemesine uğramış, yeni anlamlar kazanmış kelimelerdir. Hadislerde teltınlak çalgı anlamında bu kelimelerin geçmiş olmaları mümkün değildir. Araştırmacıları yanıltan bu kelimelerden söz eden bazı Arapça sözlükler ve bazı Arapça hadis metinlerin var olması, bu tür sözlük eserlerinin ve hadislerin 200-300 yıl sonra kaleme alınmış olması veya hadis ravilerinin önemli bir kısmının çok kültürlü bir toplumdan oluşan Kufe'li olması veya dilde, tarih ve edebiyat kitaplarında bu tür kelimelerin kullanımı yaygınlaştıktan sonra hadis kitaplarının derlenmiş olması, daha sonraki hadis alimlerini bu hadisleri değerlendirirken, en azından bir kısmını reddetmeyip "sahih, zayıf" demiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Arapçada yaygınlaşan bu tür kelimelerin hadis ravilerini yanıltmış olduğuna dair örnekler vardır.

SONUÇ

Makalenin başlığındaki Hicaz Ekolü Gına konusunu yakından ilgilendiren en geniş araştırma Mustafa Kılıçlı'nın Sadrulislam'ı dikkate alan çalışmasıdır. Farmer, Fück, Sawa, Kılıçlı ve benzeri araştırmacıların çalışması *el-Egânî*'nin verdiği her türlü bilginin doğruluğu, tarihi kaynak olması açısından kullanılmıştır. Buna bir de araştırmaların çoğunda ulusçuluk hissettiren yaklaşımıyla Farmer etkisi taşıdıkları söylenebilir. Bu araştırmadaki tarih örgüsü ile diğer araşrtırmaların tarih örgüsü arasında açıkça bir fark olduğu görülecektir. Elinizdeki araştırma, kronoloji yöntemini ve bestecilerin hayatlarındaki detaylara önem vererek *el-Egânî*'deki bilhassa kim kimin öğrencisidir bilgisini sorgulamayı, bunun sonucunda özellikle öğrenci ve bestecilikte üretim konularına eleştirel yaklaşımı esas almıştır.

Kaynaklarda ortak görüş Cahiliye Döneminde nasb ve huda denilen iki müzikal tür vardı. *el-Egânî*'den Hicaz Ekolü gınada bu türlere ilave olarak müzik söyleyişinde ve bestelemede yeni zenginlikler katıldığı anlaşılmaktadır. Sawa'nın araştırmasıyla hezec, remel, rukban gına tarzları; altı ritimden başlayarak sekiz ritimle okuyuş, hatta sekiz melodiden on melodik çalış tekniklerinin, cins ve tarika denilen parmak pozisyonları ve ritimle icranın geliştiğini anlayabiliyoruz.

ISBN: 978-625-6971-47-9

Fakat ağırlıklı olarak bu makale Hicaz Ekolü'nün tavrından daha çok ilk 100 yıl ve onu takip eden muganniler üzerinde yoğunlaşmış, araştırma alanı sınırlandırılmıştır.

Makale boyunca çeşitli başlıklar altında görüldüğü gibi Hicaz Ekolü olarak adlandırılan ilk muganinileri değerlendirmek için birkaç karşılaştırmalı tarih yöntemi kullanılmıştır. Mugannilerin 1-Doğum tarihlerine göre, 2-Beste adetlerine göre, 3-Yaşam şartlarına göre karşılaştırmalı değerlendirme yöntemleri uygulanmıştır. Makalede doğum tarihleri sırasıyla verilen mugannilerin, hayatları hakkında verilen bilgiler ve özellikle kaydedilen bestelerin sayıları göz önünde bulundurulduğunda, Hicaz Ekolü içinde ilk yüzyıllık sürede muganni öncüsü olmaları açısından sıra şöyle olmak zorundadır:

İbn Süreyc (d.13/634-ö.98/716, 300'den fazla beste); Garîz (d.33/653-ö.98/717?, 170 beste); İbn Miscah (d.12/633- ö.96/715, 40 beste); Tuveys (d.11/632-ö.92/711, 13 beste); Saib Hasîr (d.23/643?-ö.63/683, 9 beste); Budeyh el-Melih (d.15/637-ö.96/714, 3 beste); Ahmed Nusaybî veya Nasîbî (d.25/646-ö.85/704, 3 beste).

Listede görüleceği üzere en çok beste yapan iki kişi İbn Süreyc ve hemen ardından Gariz, ilk 100 yıla damgalarını vurmuşlar demektir. Yunus el-Katib, İbrahim el-Mevsıli bu iki ismin öncü olduğunu ilk defa belirten kişilerdir. Bunun muhtemelen farkına varan Wright (1983: 458), zamanın en önemli şairi Ömer b.Ebû Rebia'nın şiirlerinden İbn Süreyc ve Gariz'in bestelediği ikaları da belirten bir liste yayınlamıştır. İkisi arasındaki rekabet olduğu anlaşılmakla beraber kim öncüdür sorusuna Wright'ın değerlendirmesi yeterli bir cevap içermemektedir.

Makalenin sonucu olarak bu sıralamada en çok bestesi olan İbn Süreyc'in (ö.98/717?), annesi ağıtçı kadın Raika (ö.70?/690) ile başlayan ağıtçılık ve gına serüveni, gına sanatında şiir, aruz, def ikaları, ika sınıflandırması, ud ikaları, bestecilik ikaları şeklinde evrilmiştir. Bu kültürü ilk ortaya koyan kişi olduğu açıkça kaynaklarda belirtilmemiş olsa da, Yunus el-Katib'in tespitini, Mekke'nin ilk udisi olması ve hayatının diğer serüveni bu sonucu desteklemektedir. Konunun uzmanlarından Wright (1983: 444) İbn Süreyc'in müzik estetiği görüşünde "şiirin doğru telaffuzu" ağırlıktaki görüşüne dikkat çekmiştir. Makalede Hicaz Ekolü mugannilerin ilki olan İbn Süreyc'in kendi adıyla anılan bir ekolün sahibi olarak kaynaklarda anılması Hicaz Ekolü'nün öncüsü olduğunu göstermektedir. İbn Süreyc'in diğer mugannilerden ders aldığı rivayetlerinin doğru olmadığı, tam tersine diğer bazı ünlü mugannileri etkilediği veya bazılarına ders verdiği, hatta "Süreyci" denilen gına ekolünün uzun süre devam ettiği ortaya çıkmaktadır. Mekke'nin ilk udisi olarak İbn Süreyc'in ikaları sınıflandırma ve adlandırmada, en azından udun iki teline isim vermede, Hicaz'da ilk yaygın ud düzenini vermede öncü olduğu anlaşılmaktadır. *el-Egânî* veya onu değerlendirenler, İsfahânî ve Farmer etkisinden uzaklaşabilen Arap müziği veya Türk müziği tarihçileri ve

araştırmacıları bu makalede ortaya konduğu gibi hakkını tam olarak teslim ederlerse İbn Süreyc'in, Hicaz Ekolü öncüsü olduğunu söylemekten başka çare kalmadığı görülecektir. Bestelediği gına ve kullandığı ikalarıyla kendi çağdaşlarından Gariz başta olmak üzere birçok kişiyi etkilemiştir. Ancak ikinci kuşaktan en çok bestesi olan Ma'bed de gınadaki çokluğu ile başarılı bir muganni olarak dikkat çekmektedir. Nitekim İsfahânî zamanına kadar, İbn Süreyc'in ölümünden sonraki 250 yıl boyunca İbn Süreyc mi yoksa Ma'bed mi daha iyi besteciydi tartışmasının var olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Listenin ikinci ve üçüncü sırasında görülen Gariz (ö.98/717?) ve İbn Miscah'ın (ö.96/715) bestelerinde İbn Süreyc'in etkisinin olabileceğini hayat örgüleri göstermektedir. Her ikisinin de İbn Süreyc'in öğrencisi olabilme ihtimalleri "Süreyci Ekol" gına söyleyiş tavrını veya etkisini taşımış olabilecekleri konusunun ilk örnekleridir.

Sıralamadaki dördüncü kişi Tuveys'tir (ö.92/711). Tuveys'in bazı Arapça kaynaklarda ve modern bazı araştırmalarda İslâm'da ilk muganni olarak (İsfahânî, İbn Abdürabbih, Farmer-Neubauer gibi yazarlarda belirtildiği gibi) ünlenmiş olması gerçeklerle örtüşmemektedir. Bu sıralamada görüldüğü üzere, diğerlerine göre beste sayısındaki düşük rakam tespitinin işaret ettiği gibi Tuveys'in araştırmalarda abartıldığı kadar İslâm'ın ilk döneminde yetişmiş en önemli muganni olmadığı, ilk ününü muhanneslikten sağladığı ve daha sonra muganni olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler ve tespitler ışığında kaynak ve araştırmalardaki "Tuveys'in İslâm'da ilk ünlü ve önemli bestecisi" olduğu değerlendirmesi ve aktarımı doğru değildir denilebilir.

Listede görünen birinci kuşaktan İbn Miscah'ın (ö.96/715) tespit edilen 40 adet ve ardından öğrencisi olduğu anlaşılan ikinci kuşaktan İbn Muhriz'in (ö.139/757?) 145 adet savt bestesinde, Rum ve Fursa ait olabilecek herhangi bir etkiyi taşımadıkları için kaynaklarda ve araştırmalarda abartıldığı kadar Rum'a ve Furs'a gidip onların müziklerini almadıkları, almış olamayacakları anlaşılmaktadır.

Konunun son bölümü Hicaz'da çalgılar konusuna ayrılmış ve bu konuda ortaya çıkan sonuç, ud gibi teltınlak çalgıların Cahiliye Döneminde Hicaz Arapları tarafından icra edilmediği, Cahiliye şairleri bu tür çalgıların bir kısmının adını duymuş olsalar bile, icralarıyla Hicaz Gına Ekolü esnasında Arap kültürüne girdiği şeklindedir. Ve bazı yazarların özellikle 300 sene sonrasında müzik kültürü adına yazı yazanların Arap veya İslam kültürünün araştırıyoruz diyerek eleştirmeden doğruluğu şüpheli anlatılara sarıldıkları anlaşılmaktadır. Onların bu yanlışları sonrasında gelen pek çok kişiyi etkilemiştir.

ISBN: 978-625-6971-47-9

Kaynakça

Abbûd, Hâzin (2004). *el-Mûsîka ve'l-gınâ' 'inde'l- 'Arab mine'l- Câhiliye ilâ nihâyeti'l- karni'l- işriyn*. Beyrut Darülhurufi'l-Arabi yay.

Adıgüzel, Adnan - Sinjar, Esra (2016). Geçmişten Günümüze Mûsikîşinâs Ziryab'ın Endülüs Kültür Hayatına ve Avrupa'ya Etkileri. *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 2/1: 71-96

Ahmed Nusaybî'nin (Hemedani veya Nasibi/ Nasbi, d.25/646-ö.85/704) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.6, s.26/2, 28, 50 vd., 54; c.9, s.164; c.16, s.256; c.22, s.221, 234; c.23, s.119; Toplam 5 adet beste.

Akbaş, İsmail (2019). *Ebu'l-Ferec İsfahânî'nin"Kitabu'l-Eğani" Adli Eseri Ve Bu Eserde Geçen Müzik Terimleri*. Yüksek Lisans tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi SBE.

Akdeniz, Alper-Budak, M.Alişan, "Abdulkadir Meragi'de Ud İçin Sağ El Mızrap Alıştırmaları". *15.Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi Tam Metinleri*. eds.Asad Layek-Gewan Anvar Deep-Yakup Civelek, Rize 2022 (ISBN 978-605-71564-1-9), c.5, s.181-191

Azzetülmeyla'nın (ö.120/738?) Besteleri; İsfahânî, 2008: c.3, s.14; c.4, s.104, 126; c.5, s.62, 109; c.8, s.156; c.9, s.58; c.11, s.87/1;c.12, s.108; c.17, s.38, 39, 117, 118, 123, 128: Toplam 12 adet bestesi var.

Cemile'nin (ö.125/743?) Besteleri; İsfahânî, 2008: c.2, s.139; c.4, s.196; c.8, s. 133, 134, 135, 143, 144, 148, 150 vd; c.11, s. 22/2, 165; c.12, s. 243; c.15, s. 236 Cemile sanatının en güzel bestesi; c.19, s. 133; c.22, s. 158; c.24, s. 57; Toplamda 17 adet.

Ebcer'in (ö.126/744?) Besteleri; İsfahânî, 2008: c.1, s.75/1, 127/1, 140, 170; c.2, s.240; c.3, s.216/2, 231, 241; c.5, s.39/1, 262/2; c.6, s.227/2; c.7, s.44; c.8, s.88/2, 200; c.9, s.222; c.11, s.13, 168; c.12, s.140; c.15, s.8, 84; c.24, s.6; Toplam 21 adet.

Farmer, H. G. (1929). *A History of Arabian Music to the XIIIth Century*. London: Luzac and Co yay.

Farmer, H.G. (1971). Garid. *Encyclopedia of İslâm New Edition*. Leiden: E.J.Brill yay., II, 1011

Farmer, H.G.-E.Neubauer (1971). Tuways. *Encyclopedia of İslâm New Edition*. Leiden: E.J.Brill yay., X, 759

Fück, J.W. (1971a). Ibn Misdjah. *Encyclopedia of İslâm New Edition*. Leiden: E.J.Brill yay., III, 878

Fück, J.W. (1971b). Ibn Suraydj. *Encyclopedia of İslâm New Edition*. Leiden: E.J.Brill yay., III, s.950

Hasan el-Katib (yzm yılı 1210). *Kemalü Edebi'l-Gına*. (Çev.M.Öncel, 2017). Doktora tezi içinde.

Gariz'in (d.33/653-ö.98/717?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.50, 55, 67, 75, 79/1-2, (tekrar 204), 80, 85/1-2, 86, 90, 94, 97, 101, 103, 113, 116, 121, 122, 130, 131, 132, 135, 140, 142, 144, 150, 160, 162, 163/2-4, 164, 166, 172, 178, 183, 186/1-3, 202, 204/1-2, 206, 226, 261; c.2, s.49, 140, 146, 166, 224, 233, 235, 237, 238, 239, 242, 246, 247, 250, 252,257, 259, 260, 261, 264; c.3, s.17, 37, 79, 188, 214, 216, 219, 221, 222, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 236; c.4, s.95, 151, 184, 196, 197, 206, 207, 208, 210, 247, 287, 298; c.5, s.38, 38/2-3, 39, 57, 78, 99, 122, 140; c.6, s.15, 73, 127, 133, 135, 181, 190, 208, 217, 225, 227, 230, 230; c.7, s.24, 28, 52, 233; c.8, s.76, 103, 137, 152; c.9, s.9, 26, 115, 130, 132, 140, 142, 143, 147, 161, 180, 249; c.11, s.8, 12, 40; c.12, s.76, 149; c.13, s.234; c.14, s.248; c.15, s.5, 51, 89, 145, 176, 191; c.16, s.21, 111, 214; c.17, s.41, 114, 116, 128; c.18, s.38, 263; c.19, s.155; c.20, s.231, 238; c.21, s.84, 142, 188, 283; c.22, s.66, 217,; c.24, s.57, 71, 73; Toplam 170 adet.

Günel, Fuat (2007). Malik b.Ebu's-semh. *DİA İslâm Ansiklopedisi*. c.27, s.506

Habbâbe'nin (d.-80/709-ö.105/723) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.209; c.4, s.176; c.5, s.55; c.8, s.156; c.15, s.84, 95. Toplam 4 bestesi.

Huneyn el-Hiri'nin (d.30/650-ö.110/728?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.86; c.2, s.97, 98, 99, 170, 223, 224, 228, 233; c.3, s.89; c.6, s.87, 211, 226; c.7, 37; c.8, s.229, 251; c.9, s.115; c.11, s.15, 21, 40, 186, 255; c.12, s.128; c.14, s.149; c.15, s.95; c.16, s.180, 192, 242, 256; c.17, s.50, 98, 165; c.18, s.99, 270; c.19, s.14; c.20, s.208; c.21, s.141; c.22, s.60; c.23, s.119; Toplam 40 adet.

İsfahânî (yzm yılı 0925), *Kitabu'l-Egânî*, c.1-25, 3.bs., Beyrut: Darusadır yay. 1429/2008, 3.bs.

İbn Abdürabbih (1993). *el-İkdü'l-ferid*. Haz.Abdülmecid er-Rahini, Beyrut Darülkütübil-ilmiyye yay.

İbn Âişe (d.60/680-ö.125/743?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.108, 120, 154, 164, 190/2; c.2, s.100, 135, 136, 139, 141, 142, 145, 146, 149, 152, 155, 157; c.3, s.37, 204, 213, 236; c.4, s.221, 278; c.5, s.124; c.6, s.92; c.7, s.22, 25, 35/3, 36/1, 42, 86; c.8, s.133, 137, 144, 152; c.9, s.97; c.11, s.50, 237; c.12, s.81, 85, 127, 128, 129; c.16, s.114, 219, 256;

c.17, s.21; c.19, s.209; c.20, s.206, 208; c.22, s.93, 200; c.24, s.9, 106; Toplam 55 adet.

İbn Câmi- İbrahim Mevsılî (yzm yılı 180/796). *el-Mietü's-savti'l-muhtâre* (: 100 Seçkin Savt, İsfahânî, *el-Egânî*, 2008: c.25 içinde), s.5-14.

İbn Hurdazbih (1964). *Muhtâr min kitâbi'l-lehv ve'l-melâhi*. Haz.Papaz Iğnatyos Abduh Halife el-Yesuği. Beyrut Matbaatul-katalukiyye yay. Ayrıca bk. Tokay.

İbn Manzûr (ö.711/1311). *Lisânü'l-Arab*. Kahire Darulmaarif yay.:

İbn Miscah'ın (d.12/633- ö.96/715, 40 adet) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.76, 94, 131, 162, 203; c.3, s.188, 194, 197, 229, 234, 235; c.4, s.207, 209, 290; c.5, s. 20, 81; c.6, s. 25; c.8, s. 103, 137, 141, 151, 243, 245; c.9, s. 132, 181, 232; c.11, s. 12, 144; c.12, s. 85, 110, 128, 136, 247; c.15, s. 121; c.16, s. 114, 214; c.17, s.41; c.18, s. 52; c.21, s. 146; c.22, s. 89, 165: Toplam 40 adet.

İbn Muhriz'in (d.60?/680?- ö.139/757?) Besteleri; İsfahânî, 2008: c.1, s.50, 60, 84, 84/2, 85, 94, 101, 120, 125, 131, 134, 139, 162, 163, 179, 190, 202, 213, 247, 247, 255, 269; c.2, s.16, 23, 59, 60, 62, 94, 97, 226, 237, 242, 244; c.3, 82, 91, 188, 221, 222, 226, 232, 235; c.4, s.95, 186, 206, 206, 207, 226, 290, 298; c.5, s.30, 37, 39; c.5, s.63, 65, 78, 99, 167, 193, 193, 224; c.6, s.149, 154, 184, 191, 211, 217, 227, 232; c.6, s.36; c.7, 44, 67, 232, 233; c.8, s.10, 73, 86, 103, 137, 167, 194, 229, 245, 269; c.9, s.37, 58, 85, 115, 147, 159, 164,177, 235; c.10, s.22; c.11, s.12, 13, 43, 87, 144, 244; c.12, s.32, 82, 83, 85, 110, 114, 128, 135, 163, 247; c.15, s.84, 108, 153, 154, 178, 231, 233, 245; c.16, s.114, 127, 149, 286; c.17, s.39, 40, 62, 123, 150, 154, 163, 176, 231; c.18, s.50, 52, 249; c.19, s.210; c.21, s.21, 72, 93, 146, 163; c.22, s.76, 83, 89, 90, 95; Toplam 145 adet.

İbn Süreyc'in (d.13/634-ö.98/716) Besteleri: 300 adetten fazla bestesi olduğu İsfahânî'den (2008) tespit edilmiştir. Sayıca çok fazla olduğu için buraya alınamadı, besteleri üzerinde ayrı bir çalışma yapılması düşünülüyor.

Kılıçlı, Mustafa (1993). *Sadrulislam ve Emeviler Devrinde Gına*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Ofset yay. (basılmış ders notu).

Ma'bed'in (d.47/668?-ö.126/744?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.30, 40/1-2, 41, 42, 50/1-2, 52, 53/1-3, 54/1-2, 55, 56/1-2, 57/1-2, 65, 73, 75, 86, 94/1-2, 97, 100, 101/1-2, 105, 107, 110, 116, 118, 123, 125/2-3, 131, 137, 141, 142/1-2, 147, 150, 176, 183, 188, 189, 190, 204/1-2, 206; c.2, s.135, 139, 146, 152, 166, 225, 242, 244, 247, 250, 257; c.3,

s.17, 89, 221, 224, 229, 233/1-2, 236, 242; c.4, s.116, 183, 196, 199, 206/1-2, 208, 211, 298; c.5, s.19, 30, 38, 47, 55, 57, 76, 78, 99, 122/1, 122, 124, 127, 167, 202; c.6, s.60, 85, 88, 143, 146, 181/1-2, 190, 217, 225, 226, 227; c.7, s.26, 32, 41, 52, 89, 104/1-2, 181, 233; c.8, s.75, 86, 88, 133, 136, 143, 144, 151, 167, 200, 232, 239, 250, 251; c.9, s.24, 26, 58, 78, 79, 95/1-2, 98, 99, 103, 113, 114, 117, 130, 131, 132/1-2, 142, 163, 164, 166, 167, 175, 176, 177, 188, 203, 218, 251; c.11, s.12, 22, 28/2-3, 40, 121, 135, 240, 244; c.12, s.76, 85, 118, 122, 127, 133, 135, 136, 243; c.15, s.51, 89, 90, 95, 96, 108, 118, 145, 191, 199, 213; c.16, s.21, 112, 114, 122, 127, 131, 132, 192, 213; c.17, s.39, 41, 123, 125, 128, 251, 254; c.18, s.52, 265; c.19, s.96, 155; c.20, s.115, 127, 199; c.21, s.21, 72, 76, 83, 141, 178; c.22, s.11, 74, 83, 89, 93, 100, 158, 200, 224, 227,; c.24, s.57, 61, 90, 106; Toplam 183 adet.

Mâlik'in (d.60/679-ö.140/757?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.60, 79, 86, 94, 105, 107, 108, 121, 128, 133, 134, 159, 162, 163, 164, 179, 183, 189, 190, 204, 202, 204/1-2, 206; c.2, s.97, 138, 139, 140, 145, 147, 224, 233, 242; c.3, s.189, 197, 213, 222, 229, 233/2-234, 236; c.4, s.206, 208, 298; c.5, s.38, 63, 65, 66, 68, 73, 74, 76, 77/1-2, 128, 131; c.6, s.30, 54, 92, 146, 184, 211, 233; c.7, s.11, 29, 34, 37, 51, 52, 56, 64, 80, 86, 89, 104/1-2, 181, 233; c.8, s.86, 95, 133, 144, 167, 243, 251; c.9, s.27/1-2, 181; c.11, s.12, 13, 23, 43, 87, 133, 135, 255; c.12, s.85, 95, 128, 135; c.13, s.68; c.14, s.191; c.15, s.27, 74; c.16, s.39, 114, 127, 131, 156, 213, 235, 236; c.17, s.40, 41, 81, 201, 254, 259; c.18, s.249, 263; c.19, s.90, 116; c.20, s.199; c.21, s.141, 142, 185, 192; c.22, 55, 76, 83, 93, 165; c.24, s.106; Toplam 132 adet.

Mesudi (1965), *Murucü'z-zeheb*, Kum: x?.

Mufaddal b. Seleme. Bk.Tokay.

Mufaddal b.Seleme (ö.300/913), *Kitabu'l-Melâhî.* nşr.Gattas A, Kahire 1984

Nedim (0987). *el-Fihrist Tercümesi*. Çev.Ramazan Şeşen. İstanbul Yazma ve Basma Eserler Kurumu, 2019 baskısı.

Parlak, Erol (1998). *Türkiye'de El ile (Tezenesiz) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Sanatta Yeterlik çalışması, İTÜ SBE

Saib Hasir'in (d.23/643?-ö.63/683) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s. 40, 50; c.8, s. 200, 230, 232; c.9, s. 42, 95; c.15, s.197; c.16, s.203; c.17, s. 216; Toplam 09 adet.

Said Huzeli (d.57/677?-ö.126/744?) Besteleri; İsfahânî, 2008: c.1, s.97, 101, 122, 139, 140, 179; c.2, 94, 131, 150, 157, 257; c.3, s.69, 232, 234, 254; c.4, s.95, 154, 181, 208, 211, 256, 298/1-2; c.5, s.38, 44/1-2, 45,

124, 140, 167; c.6, s.15, 54, 146, 208; c.7, 29, 34, 36, 53; c.8, s.77, 85, 87; c.9, s.30, 91, 164, 188; c.11, s.26, 133, 144; c.12, s.122; c.13, s.30; c.14, s.178; c.15, s.28, 84, 139, 153, 178, 245; c.16, s.91, 111, 216; c.17, s.33, 116; c.18, s.49; c.19, s.133; c.22, s.227; Toplam 65 adet.

Sawa, George Dimitri (2015). *Kamusu'l-Kitabi'l-Egani li'l-Isbahani/ An Arabic Musical and Socio Cultural Glossary of Kitab al-Aghani*. London Brill yay.

Tokay, Ayşe (2017). *İbn Hurdazbeh'in Musiki Risaleleri Üzerine Mukayeseli bir Çalışma*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv SBE, yüksek lisans tezi.

Turabi, AH. (1997). "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. No: 13-15, İstanbul, s. 225-248

Tuveys'in (d.11/632- ö.92/711) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.3, s. 22, 33, 234; c4, s. 155, 157; c.9, s.58; c.11, s.13; c.12, s.194; c.13, s. 50; c.17, s. 40, 216; c.18, s. 44; c.21, s.141; c.22, s. 68; c.24, s.90; Toplam 14 tanedir.

URL - Uslu, Recep (2021). Süreycoğlu muhannes miydi?. https://www.youtube.com/watch?v=rdbsOhyWI3I&t=569s

Uslu, Recep (2021). Süreycoğlu Türki Muhannes miydi? Orta Doğu Müzik Tarihi Hicaz Gına Öncüsü *10.Uluslararası Kültür ve Medeniyet Sempozyumu 11-12.08.2021*. Ed.Semra Tetik, Erzurum Online yayın, s. 188-192

Uslu, Recep (2023a). Ibn Misdjah: First Afro-Muganni In The Hijaz Ghina School In The Early Music History Of Middle East/ İbn Miscah: Erken Orta Doğu Müzik Tarihi Hicaz Gına Ekolünde İlk Afrikali Muganni. *AICNHS 1st International Conference On New Horizons In Science, January 12 - 15, 2023 Cairo/ Afrika 1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Kahire 12 - 15 Ocak 2023*, ISBN: 978-625-6393-09-7: Academy Global Publishing House, Ocak 2023, s.2-9

Uslu, Recep (2023b). İbn Süreyc ve Erken Orta Doğu Müzik Tarihi Hicaz Gina Ekolündeki Yeri. *AICMES 1.uluslararası Ortadoğu Disiplinlerarası Çalışmalar Kongresi, Mekke, 23-27 Ocak 2023,* bildiri sunuldu.

Wright, O. (1983). Music and Verse. *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*. ed.A.E.L.Beeston - T.M.Johnstone vdğr. London Cambridge University Press yay. s. 433-459

Yahşi, T. (2013). *Mufaddal b.Seleme'nin Kitâbü'l-melâhî adlı eserinin incelenmesi*. YL tezi, Marmara Üniv SBE

Yunus el-Katib'in (ö.135/752?) Besteleri: İsfahânî, 2008: c.1, s.86, 132; c.3, s.216; c.4, s.209, 235, 256, 277, 279, 280/1-3, 281/1-3, 282, 284; c.5, s.62, 133, 167; c.7, s.9; c.9, s.9, 85, 112; c.11, s.87; c.12, s.83; c.13, s.68, 139, 235; c.14, s.220; c.15, s.48, 74; c.17, s.161; c.19, s.90, 96; c.20, s.199; c.21, s.141, 188; c.22, s.87; Toplam 38 adet.

Zirikli, Hayreddin (1976). *el-A'lam*. 1.bs., c.I-VIII, Beyrut Darulilm li'l-melayin yay.; 15.bs.2002.